

Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Péter I. Zoltán

NAGYVÁRAD VÁROSHÁZA

**Nagyvárad
2011**

Partiumi füzetek

67

Erdélyi Magyar Adatbank – Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Péter I. Zoltán
NAGYVÁRAD VÁROSHÁZA

Péter I. Zoltán

NAGYVÁRAD VÁROSHÁZA

Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely Társaság

Varadinum Script Kiadó
Nagyvárad, 2011

A sorozatot szerkeszti:
DUKRÉT GÉZA

Szövegkorrektúra:
MIHÁLKA MAGDOLNA

Fényképezte:
DUKRÉT GÉZA
PÉTER I. ZOLTÁN
VOITICSEK ILONA

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
PÉTER, ZOLTÁN I.

Nagyvárad városháza / Péter I. Zoltán; coord.: Dukrét Géza.
– Oradea: Varadinum Script, 2011
ISBN 978-606-8307-08-4

I. Dukrét, Géza (coord.)

725.13(498 Oradea)

Készült a

és a Rogériuszi Református Egyházközség
támogatásával

Készült a nagyváradai LITERA PRINT nyomdában.
Tel.: 0732-115.445; e-mail: literaprint@gmail.com

ELŐSZÓ

Várad 1660 augusztusától 32 éven át török fennhatóság alatt állt. Bevezették a muzulmán közigazgatást, Várad székhellyel egy pasalikot, azaz kormányzóságot állítottak fel, melynek élén mint kormányzó egy szerdár basa állott.¹ Az osztrák felmentő csapatok nyolchónapi ostrom után foglalták vissza a várat, amelyet a törökök 1692. június 7-én hagytak el.² Másnap ünnepi szentmisét celebrált Benkovich Ágoston katolikus püspök a szabadban, egy sátor alatt, templom ugyanis ekkor már egy sem volt a városban.³ Felszabadultak tehát a Sebes-Körös mindkét partján levő települések, de jobbára teljesen romos, lakhatatlan állapotban voltak. A vártól nyugatra, az egykori Péntekhelyen és Szombathelyen egyetlen emeletes, de fedetlen épületet leszámítva, minden csupa rom volt. A vártól kelet és dél felé, hol egykor Velence és Vadkert állt, házaknak már híre sem volt. Lakható házak csupán a Körös jobb partján, Olasziban maradtak, de ezekből is mindössze 12 volt még javítható állapotban.⁴ A visszafoglalás évében alig maradtak emberek, azok sem voltak óslakosok.⁵ Mivel a romokban heverő városok közül aránylag Olasziban maradtak épületek, Benkovich püspök úgy határozott, hogy megfogyatkozott híveinek az első templomot itt építi fel, nem messze a Körös partjától. Ez lett a Szent Brigitta-templom – egyben ideiglenes székesegyház –, amely napjainkban is látható a Széchenyi (ma Traian) téri tömbházsor mögött, igaz külsőleg némileg átalakítva. Az építés a források szerint 1693-ra tehető.

A települések újjáépítését hátráltatta egy-egy tatár vagy török csapat betörése, majd a Rákóczi-szabadságharc. Bercsényi Miklós kurucaival együtt 1703. augusztus 6-án jelent meg Várad alatt. A vár ekkor a császári csapatok kezén volt. A városban levő császárhű rác csapatokat a kurucok leverték, a Körös jobb partján levő Olaszit pedig felgyújtották, így amit addig Benkovich Ágoston püspök építtetett – így a kis Szent Brigitta-templomot –, az mind a tűz martalékává vált. A következő években a ku-

rucok megsemmisítették mindazt, ami a város többi részéből is megmaradt.⁶ Miután Károlyi Sándor a kurucok nevében 1711-ben a majtényi síkon letette a feyvert, Váradon is béke lett.

A közigazgatás egyelőre a várparancsnok kezében maradt, ugyanis 1714-ig katonai közigazgatás volt a városban, amelyet 1722-ig egyházi közigazgatás követett.⁷ A Körös bal partján levő káptalani birtokon – az egykori Péntekhely és Szombathely helyén – Várad előjárósága 1716-ban alakult meg, ekkor választották az első főbírást is. 1722-ben, a vártól keletre levő Velence városrész – amely püspöki birtok volt –, mint mezőváros külön hatóságot állított fel.⁸ Olaszi, amely szintén a katolikus püspök tulajdonában volt, 1726-ban vált külön mezővárosi privilégiumokkal, saját tanácsosokat és főbíróst választva.⁹

A 18. század második évtizedére a vártól nyugatra is megszaporodtak az apró házacskák, de nem sokáig maradhattak, mivel a hadügyi tanács stratégiai megfontolásból – hogy egy esetleges támadó sereg ne találjon a vár közvetlen közelében védelmet –, a vártól számított 500 lépés távolságra (nagyjából a Nagyvásár tér/ma 1. Decembrie tér nyugati vonaláig) minden házat lebontatott. A lakosokat ettől nyugatra telepítették át. Itt alakult ki Újváros és annak központja, a Kispiac (a későbbi Szent László, a mai Unirii tér).¹⁰ Később, a 18. század utolsó évtizedében már csökkent a vár hadászati jelentősége, és a Helytartótanács engedélyével közvetlenül a várakörül is lehetett építkezni. Így alakult ki Váralja, amelynek önálló hatóságát 1792-ben állították fel.¹¹

Velence és Váralja esetében nincsenek ismereteink arról, hogy melyik ingatlan szolgálhatott városházaként. Olaszi első ismert városháza a Fő utcán (a mai Republicii utca 10. szám alatti Stern-ház helyén) volt, amelyet 1861-től kisvárosházaként emlegettek. Hogy mikor építhették? Erre vonatkozó dokumentum nem ismert. A *Nagyvárad* napilap egyik 1904-ben megjelent cikkéből – amelyet a régi épület lebontása alkalmából írtak – sem derült ki semmi erre vonatkozólag: „...Ezelőtt száz és egy-néhány esztendővel ugyan megcsodálták azt a ménkű hosszú, földszintes épületet az Apolló mellett. Lehet büszke is volt rá a lokálpatrióta, mivel akkoriban díszesebb hajlék nemigen épült mint a városháza. Akkor cifra tetejű sárga ház volt, most omladozó szürke fészek, kívül-belül csupa salétrom, gomba. Arravaló, hogy elpusztítsák a föld színéről...”¹² Nem sokkal volt különbség ennél Újváros városháza sem.

ÚJVÁROS ELSŐ VÁROSHÁZA

A Kispiac északkeleti szegletében egy „rozoga” földszintes épület állott. *„A múlt idők eme maradványának nevével hivatalosan az 1714. esztendőben találkozhatunk – jegyezte fel a korabeli dokumentumok alapján Lakos Lajos városi levéltáros. – Elnevezése ekkor még a Sasjegy alatti csapszék. [...] Maga az épület egy alacsony és zsendellyel fedett alkotmány, mely rendeltetésére nézve városháza is lett volna, akkor még három szobából állt. E város magisztrátusa úgy döntött, hogy abból egyet a maga részére mint tanácstermet, egyet pedig mint csapszék megtart, míg a harmadikat mint a város boltját bérbeadja. A mai Kossuth Lajos [a jelenkori Independentei] utcában, közvetlenül a Sas csapszék mellett állott a Deák-káptalan és a város közös tulajdonát képező serház, s e két szerény épületet 1722-ben egybeolvasztották. Majd az 1753. esztendőben tovább terjeszkedik, a Kispiac felőli oldalon a csapszék melletti kis zsendelyes házat veszi meg [a város vezetése] és csatolja hozzá, s az 1765. évben mindezeket kiépítvén így az akkori viszonyok és fogalmakhoz képest, már most egy óriási épülettel és egy fundussal rendelkeztek, mellyel a mai [az 1904-beli – sz. m.] Sas alapjait megveti. Az 1807. esztendőben már a Kispiaci oldalon a Sasra emeletet húznak, minek folytán ezután a helyiségek is megsaporodtak és maga az épület is modernebb külsőt öltött. [...] Az 1836. évi tűzvésznek a Sas is martalékul esett. 1837-ben ismét felépült, de nem csak a Kispiaci homlokzat lett újjáépítve, hanem a Kossuth utcában levő része is, úgy amint, az ma [azaz 1906-ban] is áll.”¹³*

A négy várost, Várad-Olaszit, Várad-Újvárost, Várad-Velencét és Várad-Váralját 1850 januárjában egyesítették. Politikai jellegű, nem pedig közigazgatási egyesítésről volt szó, a városok vagyona külön maradt.¹⁴ 1851–1854 között, Csorba János polgármestersége idejében közigazgatásilag is egyesítették Újvárost és Olaszit.¹⁵ 1860-ban Velence és Váralja is egyesült

közigazgatásilag Nagyváraddal, de ennek hivatalos megerősítése a kormánytól nem érkezett meg.¹⁶ A város vezetése szempontjából az újabb fordulópontot 1861. január 27. jelentette, ekkor tért vissza Nagyvárad régi alkotmányos jogaihoz, megválasztották az új tisztkart, élén Lukács György polgármesterrel.¹⁷

AZ EGYESÍTETT NAGYVÁRAD KÖZIGAZGATÁSI KÖZPONTJA

A Szent László téri ódon épület már rég nem felelt meg városháza céljára. 1860-ban komolyan szóba került a városi tanácsban egy új városháza, amelyet Újvároson szerettek volna felépíteni, de valami okból kifolyólag erre nem kerülhetett sor.¹⁸ Egy évre rá, 1861-ben, amikor Nagyvárad visszatért az alkotmányos jogaihoz, már mindenképpen változtatni akartak. Jobb híján a Széchenyi térre, a Királyi Ítéletábla melletti épületbe költöztek. (Ennek a helyére építették 1905-ben a mostani Oltea Doamna iskolát.) Már kezdettől fogva alkalmatlan volt városháza céljára ez az épület, ugyanis az 1714-ből való földszinti része eredetileg püspökségi börtön volt, amelyre 1854-ben emeletet húztak.¹⁹ Az apró, sötét, dohos szobák egyáltalán nem feleltek meg irodáknak.

Két évtized elteltével egyre sürgetőbbé vált egy új városháza építése. A királyi ítéletáblák decentralizációját követően a Széchenyi téri városháza egy részét a szomszédos Királyi Ítéletáblának adták át, és az addig ott lévő hivatalokat 1891-ben a város különböző ingatlanaiába, többek között a kisvárosházába helyezték el.²⁰

Busch Dávid városi főmérnök 1895. június 11-i beadványban javaslatot tett egy új városháza építésére. Helyszíneként a Szent László-templommal szembeni egykori püspöki lakot, a későbbi régi reáliskola helyét jelölte meg. A főmérnök beadványát több szakbizottság, majd 1895. november 11-én a városi tanács is megvitatta, részletes jelentést terjesztve a törvényhatósági bizottság elé. Ez utóbbi testület az 1895. november 14-i ülésén elfogadta az építési programot, és megbízta a városi tanácsot, hogy írjon ki pályázatot a terv elkészítésére. A pályázatok benyújtási határidejét 1896. március 31-ig tűzték ki. A

Itt még a Szent László téren, a városháza helyén az egykori római katolikus püspöki lak épülete látható

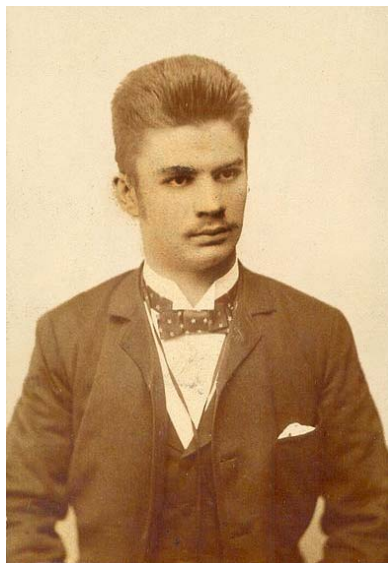
pályaműveket elbíráló bizottságban Bulyovszky József polgármester elnöklete alatt olyan neves szakemberek vettek részt, mint Steindl Imre műegytemi tanár és Ybl Miklós műépítész. A pályázatra összesen kilenc pályamű érkezett, amelyek azonban a 700 ezer koronában megszabott építési költségek túllépése miatt, nem feleltek meg a kiírásnak. A pályaműveket elbíráló bizottság négy tervet megvételre ajánlott a közgyűlésnek, egyenként 2000 koronáért. Ezeket ifj. Rimanóczy Kálmán, Hübner Jenő, Jaumann Benedek és Láng Adolf készítette. Mivel az utóbbi csak kikötésekkel volt hajlandó tervét átengedni a városnak, a törvényhatósági bizottság csak az első harmat vásárolta meg.

A városháza építőbizottsága az 1898. június 27-i ülésén azt javasolta, hogy: ifj. Rimanóczy Kálmán a megvásárolt tervek egybevetésével bizassék meg, egy új terv készítésével. Az építész el is készítette a tervet, s díjmentesen a város rendelkezésére bocsátotta azt.²¹

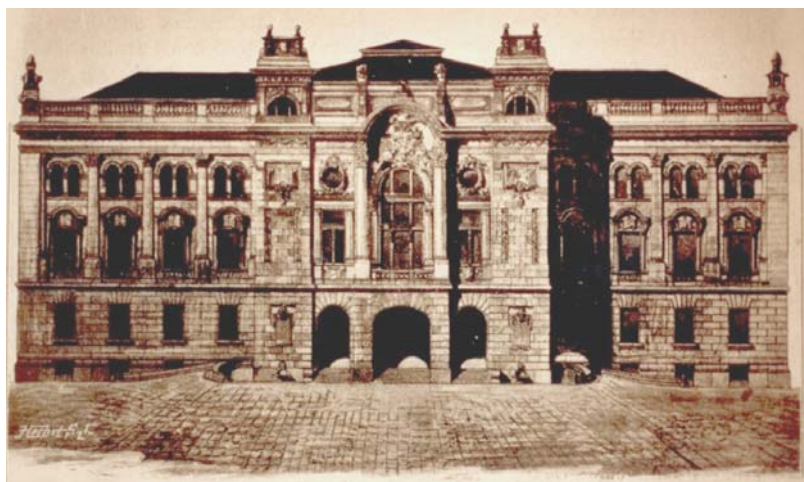
Ezt követően a törvényhatósági bizottság határozata alapján a tanács kiírta az árlejtést a kivitelezésre. Ifj. Rimanóczy Kálmán, Sztarill Ferenc, Guttman József, Incze Lajos és társa, s Laendler

Rimler Károly polgármester

Ifj. Rimanóczy Kálmán építész

Az új városháza főhomlokzata az eredeti terv szerint

Ferenc pályázott. A kivitellel, mint legelőnyösebb ajánlattevőt, a törvényhatósági bizottság ifj. Rimanóczy Kálmánt bízta meg, s vele a szerződést meg is kötötte.²²

Megalakították a városháza építésére felügyelő bizottságot, melynek tagjai lettek Rimler Károly polgármester elnöklete alatt: *Bozóky Béla, Szahlender Károly, Pekanovits Imre, Hlatky Endre, dr. Hoványi Géza, dr. Dőry Ferenc, Sulyok István, dr. Vucskics Gyula, Sztarill Ferenc, Károly Irén, Köblös Ferenc és Weiman Béla* thb. tagok, Dús László, Komlóssy József, Darvassy Lajos, dr. Grám Károly, Bordé Ferenc, Gerő Ármin, Busch Dávid, Ragány János és Hegedüs Géza v. tisztviselők; a jegyzőkönyvi teendőket Csordacsics Ferenc v. építómesterre bízta. A tisztán műszaki dolgok elbírálására és felügyeletére az építési bizottság saját soraiból egy szűkebb körű, kizárólag szakértőkből álló bizottságot jelölt ki (az ő neveiket előzőleg dőlt betűkkel szedtük), amelybe meghívták a város főmérnökét, Kőszeghy Józsefet, Varró Domokos királyi főmérnököt és Guttman József építészt is.²³

AZ ÉPÍTKEZÉST MEGELŐZŐ ÉV ESEMÉNYEI

A terv elkészítését, a bizottságok megalakítását követően, az ezredforduló utolsó évében, 1900-ban a jövőendő városháza körül sűrűsödni kezdtek az események. Minderről, akárcsak az építésről részletesen tudósítottak a korabeli helyi napilapok, emiatt a történések felidézésében főleg a megjelent cikkekre alapoztunk.

Busch Dávid városi főmérnök javaslata mellett, miszerint a legalkalmasabb helyszín az új városháza építésére a Szent László téri régi reáliskola telke lenne, egy másik terv, illetve elképzelés is született. *„A másik terv szerint a Széchenyi téri városháza mellett levő magtárépület [helyén ma az Oltea Doamna iskola új épülete található] telkére lehetne megfelelő városházát építeni. Ez esetben meg lehetne valósítani azt a régi tervet, hogy a régi reáliskola helyén a már szűknek bizonyult Szent László-templom helyett megfelelő tágas plébániatemplomot építsenek.”²⁴*

„A városnak sürgősen gondoskodnia kell helyiségről a hivatalai számára, mert a kir. tábla épületeit ki kell bővíteni, erre a város kötelezte magát s a bővítésre át kell engedni a mostani városház telkének egy részét” – tudatta a *Nagyvárad* cikkírója január 14-én, majd ismertette, hogy újra felmerült az a régebbi ötlet, hogy a Zöldfa épületét alakítsák át városháza céljára. Czeglédy Sándor, a Zöldfa bérlője ellenben csak úgy hajlandó a még kilenc évig érvényben levő bérleti szerződéséről lemondania, s az épületet a város rendelkezésére bocsátani, ha 36 ezer forinttal kárpótolják. Az összeget bár méltányosnak tartották, mégis sokallták a városatyák, s talán igyekeztek jobb belátásra bírni a bérlőt, aki végül engedett az eredeti elképzeléséből: *„Czeglédy Sándor legutolsó ajánlata szerint hajlandó a szállót minden kárpótlás nélkül a városháza céljaira átadni, azonban a kávéházért és vendéglőért 15.000 forint évi bér helyett csak 4.000 forintot ajánl meg. [...] A tanács ma délelőtt megtekinti a Zöldfa Szállodát, meggyőződést*

*szerzendő arról, vajon megfelel-e a célnak, s egyáltalában lehető lesz-e e kérdést véglegesen megoldani, hogy most nagy befektetés szükséges-e az átalakítási munkálatokra. Ha e szemle eredménye kedvező lesz, a városi hivatalok már májusban bevonulnak új otthonukba, ellenkező esetben pedig folytatódik a decentralizálás egészen addig, míg föl nem épül az új városháza.*²⁵

A helyszíni szemle megtörtént, amelynek eredményét másnap, 1900. február 3-án már meg is vitatták a városházán, ahol a tanács tagjainak a véleménye igencsak megoszlott. „A műszaki vélemény képviselője Busch Dávid főmérnök azt mondja, hogy a szobák nem elegendők az összes hivatal befogadására és a renoválás és új szárnyépület emelése oly nagy befektetést igényel, amit nem érdemes egy ideiglenes rendezésért kockáztatni. A pénzügyi vélemény képviselője, Ragány János főszámvevő a város anyagi helyzetére való tekintettel ajánlja a Zöldfát, mert új városházát csak újabb közköltség emeléssel lehetne felépíteni. A bizottság általában a Zöldfa ellen nyilatkozott és modus vivendi gyanánt elfogadta Hoványi Géza dr. igen helyes és okos indítványát, hogy t.i. a hivatalok áthelyezéséről sürgősen gondoskodjanak, de ezzel együtt tárgyaljanak tovább az új városháza kérdésében, éspedig, mivel annak pénzügyi oldala még nincs kellőleg megvilágítva, a Zöldfa átalakításának és az új városházának tervét vegyék párhuzamos tárgyalás alá és mindkét kérdést világítsák meg pénzügyi szempontból. A bizottság ezt a javaslatot elfogadta...”²⁶

Bulyovszky József polgármester azt javasolta, hogy ideiglenesen a régi városháza és az egykori Apolló fogadó épületeiben helyezték el az egyes hivatalokat, majd megerősítette: „Az új városháza építése a Zöldfa átalakításával párhuzamosan vétessék állandó tárgyalás alá, s pénzügyi szempontból mindkettőre nézve nyújtsanak világos képet.”²⁷ A Fő utca 10. szám alatti régi városháza ódon, földszintes épületben működött 1860-ig, a városok adminisztratív egyesítéséig Olaszi polgármesteri hivatala.

Nem sokkal a már említett értekezletet követően, február 12-én Bulyovszky József polgármester egy memorandumot készített a városháza építése ügyében. Ebben azt fejtegette, hogy takarékosági szempontból Olasziban a városháza fennmaradó részének felhasználásával, a szomszédos magtár épületének lebontásával és a belőle nyert jó anyagok felhasználásával egy nagy utcai kétemeletes, egyszerű kivitelű épületet emeljenek. A tervezéssel ez esetben is ífj. Rimanóczy Kálmánt bízná meg.²⁸

Egyúttal azt is javasolta, hogy: „A Szent László téri régi reáliskolai épület a város által megszerzett árban ajánltassék föl és pedig ez is a törvényhatósági bizottság által hozandó határozattal átíratilag, illetve küldöttségileg megyés bíbornok püspök úrnak és a főtisztelendő nagyváradi káptalannak, mint kegyúrnak még pedig azon célból, hogy a piactéren levő a róm. kath. plébániai iskola helyére a patronátus főtisztelendő káptalan által esetleg társadalmi segély igénybevételével áthelyeztessék és ott a Szt. László térnek és a hitközségi élet magasztos elveinek megfelelő mo[nu]mentális plébánia templom építtessék. Nem találok itt helyén valónak, hogy ezen rendezéssel nemcsak a nagy közönségre, de a városra is mily nagy előnyök háruhnának. Anyagilag a város megkapná az épületre tett vételi árt. A Szt. László tér a régi templom elbontásával nyerne szépségében és forgalmi képességében...”²⁹

A bürokratikus nyelvezet ellenére is világos, egyértelmű a polgármester elképzelése, kérdés, hogy mennyire nyeri majd el a püspök, illetve a káptalan tetszését.

A polgármester memorandumának ismeretében többen megírták véleményüket a korabeli újságokban. Dr. Adorján Ármin szerint: „Szerény magam is azok közé tartozom, akik a városházát Újvároson szeretnék felépítve látni. [...] Újvároson, ahol annak különben is igen megfelelő helye volna a volt reáliskola helyén, és ahol annak felépítése, mint azt a szakértők kimutatják, egyrészt nem kerülne többre, mint az olasz városháza, másrészt pedig alkalmas volna arra, hogy ennek a városrésznek ma már hanyatlásnak indult forgalmát, és különösen kereskedelmét és iparát legalább némi részben helyrehozza. A közügy pedig szintén nem veszítene, mert csak az lenne a különbség, hogy eddig az újvárosi és a többi városrészbeli emberek mentek Olasziba a városházára, ezentúl pedig majd az olaszbeliek jönnének Újvárosra. Ez pedig nem volna olyan nagy baj...”³⁰

Dr. Berkovits Ferenc vezércikkben foglalt állást, a Körös bal partját ajánlva a városháza helyéül. Elsősorban a Nagyvásártérre gondolt, de akár a Szent László téri egykori reáliskola helyét is jónak találta.³¹

A Szabadság egyik vezércikkében ellenben a polgármester elképzelését támogatta. A javasolt helyszínt már azért is előnyösnek tartotta, mert az új városháza a régi szomszédságában lenne, ahová az emberek már odaszoktak. Még fontosabbnak tartotta a névtelen cikkíró azt, hogy az összes fontos megyei és városi

hivatal, a városháza, a királyi tábla, a törvényszék, a vármegye-háza egymáshoz közel lenne a Széchenyi téren. „*Van azután még egy másik tisztán szépészeti és nem közvetlenül az elhelyezésből származó előny, és ez a római kath. Szent László-templom lebontása, illetve elhelyezése. Erre nézve ugyanis azt javasolja a polgármester, hogy a régi reáliskola telkét ajánlja fel a város vételi áron a patrónus káptalannak oly célból, hogy oda új templomot építtessen miután tudvalevőleg a régi már nagyon szűk az újvárosi hívek befogadására. A templom elhelyezése által az egész tér szépészeti szempontból nagyon sokat nyerne...*”³²

A polgármester memoranduma hatására ismét fellángolt a harc Olaszi és Újváros között. Újabb értekezletet hívtak össze február 17-re. „*Az értekezleten jelen volt városatyák többsége amellyel nyilatkozott, hogy a törvényhatóság régi határozata hajtassék végre, s ehhez képest az új városházát a Szent László-templommal szemben levő régi reáliskola helyére építsék.*”³³

Mivel csak értekezletet tartottak, s nem közgyűlést, emiatt nem szavazhattak a témáról. Végül a jelen levők többsége határozatilag mondta ki: új városházát akar Újvároson, amit – a *Nagyvárad* napilap cikkírója szerint – óriási lelkesedéssel és tapsal fogadtak. További intézkedéssel a polgármestert bízták meg.³⁴

Végezetül idézzük Bulyovszky József polgármester zárszavát: „*A vita berekesztése után legyen szabad nekem is megtennem a magam észrevételeit. [...] Mikor a memorandumot készítettem számot vetettem az összes szükséges befektetésekkel. Én nem ismerve az áldozatkészséget, ezeket a holt befektetéseket minél olcsóbban óhajtottam megoldani. Miután azonban ezen az értekezleten meggyőződtem, hogy a város polgárai készek egy monumentális városháza építése érdekében nagyobb áldozatokat hozni és a felszólalók többségének véleménye alapján konstatáltam, hogy az értekezlet többsége Újvároson, a reáliskola telkén kívánja felépíteni a városházát, magam is készséggel hozzájárulok ehhez a tervhez.*” A polgármester szavait általános lelkes éljenzés fogadta.³⁵

Mikor már úgy tűnt, hogy elcsitulnak a kedélyek, és a városháza az egykori reál- és polgári iskola helyére épülhet fel, Sztarill Ferenc új javaslattal állt elő: az új városházát a Fekete Sas helyére építsék. „*A régi szállodát teljesen lebontanák és a kikerülő ócska anyagokból és annyi költségből [600 ezer korona], amennyi a városháza építésére előirányozva van, itt fölépítenék az új városházát. Sztarill terve csak annyiban új, hogy ő egészen lerom-*

bolná az épületet – de ugyanakkor – ócska anyagokból építi fel. Új még, hogy a boltok megmaradnának...³⁶

A Nagyvárad másnapi számában megszólalt maga Sztarill Ferenc is, aki tervét az alábbiak szerint indokolta: „Azt hiszem minden higgadtan és érdek nélkül gondolkozó okos ember látja, hogy:

1. A Szt. László-templom nem áll jó helyen, az kicsiny, külsőleg szépészeti szempontból egy haladó város központjának meg nem felel;

2. A Fekete Sas fogadó mai állapotában fent nem tartható, mert az újabban épülő szállodák értéktelenné teszik – úgyannyira, hogyha a város nagy költséggel ezt modern szállodává nem építi: mint szálloda értéknek vehető nem lesz.

Mármost ha ez így van – márpedig így van – akkor mi itt a teendő ha városunk eme központját, Szent László király, városunk és káptalanunk alapítójának nevééről nevezett terét méltóan akarjuk kialakítani?

Ha a városházát a reáliskola telkén építjük fel, beláthatatlan ideig helyén marad a templom mostani szegényes állapotában. Ott marad a Fekete Sas amint van, hacsak nagy befektetéssel újjá nem építi a város, mi nélkül elértéktelenedik. Vagy eladja? Hol van itt arra megfelelő vevő?

Ha azonban az új díszes templom a reáliskola telkén egy terasz-szerű parkban felépül, mögötte az új utcában az új plébánia, és

Nagyvárad látképe — Ansicht von Grosswardein.

A kép jobb oldalán az egykori emeletes Fekete Sas fogadó

Szent László téri panoráma

megfelelő új épületek a fennmaradó telken, ha a Fekete Sas helyén egy kétemeletes új városháza felépül a tér felé monumentálisan kiképzett homlokzattal, a megfelelő bejáratokon s csarnokokon felül megmaradó utcai részeken értékes bolthelyiségekkel; ha a jelenlegi templom el lesz bontva: akkor a ma szegényesen kinézű egész tér, környéke még méltóbb lesz mint társa a Bémer tér...³⁷

A következő lapszámban egy terjedelmes cikkben ifj. Rimanóczy Kálmán is kifejtette véleményét. Ennek fontosabb részleteit idézzük. „...Szép volna a Szt. László tér, ha még nagyobb és szabályosabb lenne. De vajon ha figyelembe vesszük, hogy a Szent László-templom áthelyezésével s a térnek ily módon leendő megnagyobbításával csak egyik szögletén nyitottuk ki a Szt. László teret – s a másik szögletében ott hagytuk a régi Dunkel-házat [a Kossuth utca sarkán volt. 1944. október 12-én kiégett, majd lebontották – sz.m.]; ha meggondoljuk, hogy a régi reáliskola értékes, hatalmas telkét csak nagy anyagi áldozat árán bocsáthatjuk át a templom elhelyezésének céljaira, s akkor is az új templom fölépítése nem a város költségén történik-e, nagyon is kétséges, mert Sztarill úrnak pozitív adatai arra még távolról sincsenek, hogy a 150–200 ezer forintba kerülő új templom építési költségét kizárólagosan az egyházmegye lenne hajlandó fedezni; ha tudomásunk van arról, hogy a régi reáliskola telkére tervezett új városháza Szt. László tér felőli vonala – egyenes folytatásaként a nagyváradi takarékpénztári épület

vonalanak – negyven méter távolságra esik a jelenlegi Szent László-templom tornyától: s ha az idők folyamán meglesz a kellő fedezet a hídfőtől lefelé is merőleges állású parti védfal felépítésére, miáltal az új városházához vezető utat széles térré alakíthatjuk át: arra az eredményre jutok, hogy nekem nem áll utamban a Szent László-templom, s megállhat még évszázadokon keresztül azon a helyen, ahol most van, csak csinosabb külsőre van szüksége, amely viszont csekélyebb anyagi áldozat árán is biztosítható. Leginkább arra hívnám fel Sztarill úr figyelmét, hogy tudomásom szerint a katolikus egyházmegye ez idő szerint nem szándékozik új templomot építeni, csak azért mivel a Szent László-templom útjában lenne szépérzékeinknek. [...] Nézetem szerint Nagyvárad városa nincsen abban az anyagi helyzetben, hogy saját erejéből építse föl az új templomot...” A továbbiakban a fiatal műépítész a Sztarill által a Fekete Sas helyébe elképzelt városháza ellen érvelt, amit anyagi vonatkozások felsorolásával is megerősített.³⁸

A Nagyvárad *Napló* egyik névtelen cikkírója értesülése szerint Schlauch Lőrinc bíboros püspök a Szent László-templom lebontására és egy új templom építésére vonatkozó tanácsi megkeresésre kedvező választ adott, lényegében azt, hogy a papság a tárgyalásokba hajlandó belemenni.³⁹

Sztarill Ferenc javaslatát a *Tiszántúl* az április 26-i számában így kommentálták: „Osztjuk azon nézetet, hogy a városháza Újvároson legyen, de szeretnők ha a Szent László-templom áthelyezésének kérdésén nem siklanának oly könnyedén át, mert ha most a régi reáliskola helyét beépítik városházával, örök időkre ott marad a templom hol most van.” A névtelen cikkíró vélekedése szerint, mindez elkerülhető lenne, ha követnék Sztarill Ferenc elképzelését, aki az új városházát a Fekete Sas Szálloda ódon épületének helyére építené. „Az építési költségek tekintetében megtakarítást érne el a város, mert míg a régi reáliskola helyére építendő városházának három óriási homlokzatrészét kell kidolgoztatni, addig a Sas helyére emelendő városházának csak két utcavonala, s így csak két homlokzata lenne. [...] Ha a Sas helyén épülne fel a városháza, a Sztarill Ferenc tervei szerint, nem vesztenők el azt a bértömeget, amit az ócska Sas-szálloda most hoz, mert az egész utcai vonalon a földszinten jól jövedelmező üzletek helyeztetnének el, amelyek legalább annyi bért biztosítanának, amennyi a jelenlegi jövedelem s a tatarozás sokkal kevesebb összeget emésztené fel, mint jelenleg a Sas. Különben a Sas-szálloda a jelenlegi rozoga állapotában

sokáig úgysem maradhat. [...] A templomnak a régi reáliskola területére tervezett építése által a Szent László-tér rendkívül sokat nyerne. Ennek keresztülvitelét Sztarill Ferenc építész következőleg tervezi: A régi reáliskola épülete teljesen lebontandó. Az így nyert szabad téren egy, a környezettől mintegy 50–60 centiméterrel magasabban fekvő négyzetes terasse-szerű park alakíttatnék, melynek hossza 53–54 méter, a Szent László-tér felőli szélessége 42 méter, az építendő templom mögött levő szélessége 65 méter lenne. Ezen park alacsony vaskerítéssel vétenék körül. A park előrsze a régi reáliskola első kőkerítésétől 8 méterrel lenne hátrább tolva, úgy, hogy a Nagykörös utcai torkolat kiszélesíttetnék – Nagy-Teleki utca felől a jelenlegi fal mentén haladna a park kerítése, a Körös felől pedig 13 méter széles utcát, illetve korzót hagyna a Körös-parttal párhuzamosan haladva. A park mögött a templomtól számítva egy 12 méter széles új utca kötné össze a Teleki utcát a Körös utcával. [...] A park Szent László tér felőli járdájának szegélye a takarékpénztár [a Teleki utca másik sarkán levő emeletes épületben volt] előtt levő járda szegélyének meghosszabbításába helyeztetnék. A járda itt 4 méter széles lenne. Az új templom az új park közepére helyeztetnék a homlokzatával a Szt. László-terre nézőleg. A templom egész homlokzatának szélességében a járdáról 4–5 lépcső vezetne a templom előtti 3,50 méternyi széles teraszra, honnan a templomba juthatni. Az új templom három hajóval és kereszthajóval bíró egytornyú román stílusú templom lenne; összes hossza 48 méter, szélessége a három hajónál 20 méter, a kereszthajónál pedig 30 méter lenne. [...] Sztarill Ferenc építész a tervet felvilágosító leírással benyújtotta Nagyvárad város tanácsához, amely tegnapi ülésén vette azt tárgya alá. A tervezet a tanács nagy részénél kedvező fogadtatásra talált. [...] Legelső kérdésnek és kiindulási pontnak tartják azonban annak eldöntését, hogy hajlandók-e az 1. sz. káptalan jelenlegi tagjai a templomot felépíteni, s áldozatkészségükkel monumentális emléket emelni a régi reáliskola telkén, melyet e célra átbocsátana a város. Egyhangulag elhatározta a tanács, hogy megkeresést intéz e tekintetben a főtszt. káptalanhoz. És ha kedvező választ nyer a káptalan részéről, felhívja Sztarill Ferenc építész a templomelhelyezés módozatának az előterjesztésére.”⁴⁰

Sztarill Ferenc terve ismerősnek mondható, hiszen szokás volt a századfordulón Magyarországon monumentális templomokat építeni neoromán stílusban. Legismertebb talán a szegedi dóm, amelynek építése igaz némileg elhúzódtott. De ha

már a szegedi dómnál tartunk, megállapítható, hogy sokkal mutatósabb lett volna a váradi templom, ha a szegedihez hasonlóan ezt is két homlokzati toronnyal képzelte volna el a tervezője. Több mint egy évszázad távlatából nézve, ennek ma már nincs sok jelentősége, hiszen végül is nem készült el a templom. Sem egy, sem két toronnyal. Azzal a kérdéssel ellenben el lehet játszózni, hogy jobban jártunk-e azzal, hogy végül is nem épült meg a neoromán stílusú templom? A városháza szempontjából egyértelmű az igenlő válasz, ugyanis a Fekete Sas helyén ifj. Rimanóczy Kálmán minden építészeti zsenialitása ellenére sem tudott volna egy ilyen mutatós és a tér szempontjából meghatározó jelentőségű tornyos építményt emelni. Azt sem szabad elfeledni, hogy az egykori Sas helyszíne sokkal jobban megfelelt a Komor Marcell és Jakab Dezső által tervezett, s néhány év múlva felépített szecessziós stílusú épületkomplexumnak. Ha ide nem ez, hanem egy szerényebb kivitelű városháza épült volna, az nem válhatott volna a tér kulcsépületévé, de a város is szegényebb lett volna az egyik jelképévé nemesült építményével, a Fekete Sas-palotával. Nyertünk azzal is, hogy megmaradt a Szent László-plébániatemplom, hiszen városunk egyik jelentős épített örökségét tisztelhetjük benne, ha nem is az esztétikai, hanem a történeti és eszmei értéke miatt. Egyedüli vesztesnek talán csak maga a Szent László tér tekinthető, ugyanis városrendezési szempontból valóban előnyösebb lett volna, ha több mint száz éve lebontják a provinciális barokk stílusú templomot. Mindez azonban eltöri a már előbb felsorolt előnyökkel szemben.

A városi tanács 1900. május 5-én Bulyovszky József polgármester aláírásával intézett átiratot a latin szertartású káptalanhoz, melyben ismertették azt az elképzelést, miszerint a városházát a Fekete Sas helyére építenék, míg a Szent László-templom helyett egy reprezentatív templomot az egykori polgári iskola telkére emelnének. Javaslatuk indoklása: *„Kétségtelen tény az, hogy a Szent László-templom jelenlegi elhelyezése szépészeti és közlekedési szempontból kifogás alá esik, valamint kétségtelen az is, hogy a jelzett templom kicsinyiségénél fogva a hívek befogadására elégtelen; amannak elhárítása városunk minden polgárának törekvését kell hogy képezze, emez a kitétel fellendülésével állván kapcsolatban, a nagyságos és főtisztelendő káptalan úgy is mint a templom kegyura előtt közömbös nem lehet.*

Midőn az ügyben tanácskozva elhatároztuk, hogy a nagyságos és főtisztelendő káptalant megkérdezzük arra nézve, hogy az esetben, ha a városházát nem a régi reáliskola telkének igénybe vételével építenénk fel, hanem ezen telken a Szent László-templom áthelyezésére, s megfelelő nagyságba leendő felépítésére engednénk át, ezen szempontok lehettek előttünk és bizvást vetjük fel ezen nagyfontosságú kérdést, mely úgy a nagyságos és főtisztelendő káptalantól, mint városunktól áldozatot követel.

Tisztelettel felkérjük tehát miszerint a Szent László-templomnak a régi reáliskola helyén leendő átépítésének kérdését tanácskozás tárgyává tenni, s elhatározását velünk mielőbb közölni szíveskedjék.⁴¹

A tanács nyakatekert, bürokratikus megfogalmazású levelére június elején válaszolt a káptalan. Másnap a Nagyvárad is közölte az eredményt: „A káptalan tegnap válaszolt terjedelmes átiratban a tanácsnak, melynek lényege az, hogy nem hajlandó a Szent László-templom átépítésébe belemenni. A káptalan meg is okolja eme egyhangú határozatát. Úgy taglalja azt, mintha a tér szabálytalanná válna azzal ha a Szent László-templomot elbontanák és ezzel a volt Dunkel-féle ház [később Cziller-házként volt ismert] kiszögelése elrontaná az egyenes vonalat. A közlekedést sem akadályozza a templom, melynek átépítését az sem indokolja, hogy nem volna képes befogadni a hívők seregét, mert rendes istentiszteletek alkalmával elég tágasnak bizonyult, a hívők száma pedig nem emelkedik. Ragaszkodik a régi templomhoz a múlt iránti kegyeletből is. Másfélszázad emléke fűzi a káptalant a templomhoz, mely bár nem monumentális, de látta maga előtt a város fejlődését. Végül kifejezi a káptalan, hogy ha szükség is mutatkoznék valamikor egy új székesegyház emeléséhez, véleménye szerint akkor is a jelenlegi helyen állana a legméltóbban...“⁴²

A katolikus Tiszántúlból a múlt iránti kegyeletet hangsúlyozták: „Mely kegyeletet csak akkor volna szabad mellőznünk, ha e templom a rendes istentiszteletek alkalmára kicsiny, a hozzá tartozó hívek száma pedig emelkedőben volna, aminek az ellenkezője áll...“⁴³

A káptalan levelére a tanács, mint állandó választmány jelentést tett a közgyűlésnek, egyben indítványozta, hogy e testület hozzon létre egy bizottságot az építési program meghatározására és a későbbi építés ellenőrzésére.⁴⁴

A közgyűlésen megerősítették: „a városháza a régi reáliskola helyére építtessék, küldessék ki egy új bizottság, amely a városháza terveit átvizsgálja és tanulmányozza. A közgyűlés a javaslatot vita

*nélkül elfogadta s a bizottságot a polgármester elnökle alatt megalakította.*⁴⁵

Az építést felügyelő bizottságban Bulyovszky József polgármester mellett részt vett még Bozóky Béla, Pekánovits Imre, Hlatky Endre, Dőry Ferenc, Landler Ferenc, Mezey Mihály és Sulyok István.⁴⁶

Következő híradásra e témában két hétig kellett várni. Ebből megtudható, hogy: *„A városi tanács tegnap délután [június 27-én – sz. m.] értekezett az építendő városház ügyében. Atovizsgálta az ifj. Rimanóczy Kálmán építész által készített terveket, s azok közül a negyedik számút találta legmegfelelőbbnek. Ezen tervek szerint az összes városi hivatalok elhelyezését nyernének az épületben, mely a régi reáliskola helyén épülne fel. A toronnyal ellátott épületet a Körös felőli tört vonalnál parkírozás által képeznék ki ízlésesen. Komlóssy József gazdasági tanácsnok részletesen kidolgozta azokat a módokat, amelyek mellett az építést még ez évben megkezdhetnék, s a jövő 1901. év őszén beköltözhetnének a hivatalok az új városházába. Az építési költség 560.000 koronára rúg. A jövő hétre a nagy bizottságot hívja össze a polgármester, hogy teljesen előkészítve kerüljön a városház ügye a közgyűlés elé.*⁴⁷

Az értekezletről beszámolt a *Nagyvárad* is. Számunkra külön jelentőséggel bír az újságcikk egyik mondata: *„A tervezeten különben láttuk a restaurált Szent László-templom pompás perspektíváját is.*“ Mindez azt jelenti, hogy az építész elkészítette a 18. századi templom külső felújítási tervét. Tudjuk, hogy Rimanóczy szerint a Szent László-templom megállhatott volna még évszázadokon keresztül is azon a helyen, ahol volt, *„csak csinosabb külsőre van szüksége*“. Jó volna tudni, hogy hová lett ez a terv, s milyen stílusirányzatot használt a templom kicsinosítására a tehetséges műépítész.

A városházát ellenőrző bizottság az első ülését július 4-én tartotta, amelyre meghívták ifj. Rimanóczy Kálmánt is, aki több tervváltozatot – többek között a tanács által is elfogadottat – is bemutatott a bizottságnak. *„A bizottság hosszabb megvitatás után elhatározta, hogy Steindl Imre műegyetemi tanárt – aki az eredeti pályatervek bírálásában is részt vett, s megígérte, hogy a továbbiakban is szívesen adja tanácsait – meghívják egy szűkebb körű tanácskozássra, és meghallgatják a véleményét.*⁴⁸

Rimanóczy a határozatot tudomásul vette, majd kijelentette: *„A szülővárosa iránt érzett hálából kifolyólag kötelességének tartja*

*a terveket díjtalanul készíteni, s erre nézve írásbeli nyilatkozatot is fog beadni.*⁴⁹

Ifj. Rimanóczy Kálmán 1900. július 16-án nyújtotta be hivatalosan a kivitelezési terveket a városi tanácshoz, az alábbi beadvánnyal együtt.

„Tekintetes Városi Tanács!

A városház felépítése tárgyában az 1896. évi városi közgyűlés 124/8632. szám alatt kelt végzésében elhatározván, hogy a teropályázat megbírálására meghívott szakértők véleményezésére a beérkezett tervezetek közül 4-et megvásárol 1000–1000 forintjával [megegyezik 2000–2000 koronával – sz. m.], a pályaművek közül 3-at tényleg meg is vett és 12.482/1896. kelt végzés alapján bizottságot küldött ki az iránt, hogy a 3 tervező egyikével a pályamunkák előnyeit felhasználva a város átdolgoztassa. Minthogy pedig a fentírt tanácsi végzés alapján a városház építésére kiküldött szakbizottság a terveknek ilyennemű átalakítására nézve engem hívott szakértőül és szakvéleményemet elfogadva, a további vázlatrajzok elkészítésével is megbízott, továbbá miután e bizottság a már elébe terjesztett vázlatokat is helyeslőleg fogadta – van szerencsém a tekintetes tanácsnak tudomásvétel és elhatározás végett a következőket tisztelettel bejelenteni.

Önérzetem teljes nyíltságával állíthatom, hogy szülővárosom e kérdését a kezdet legelejétől számítva olyannak tekintettem, amely rendkívül fontos s kitartó figyelmet kíván meg és éppen azért teljes ambícióval foglalkoztam vele 5 éven keresztül a múltban és foglalkozni óhajtok vele a jövőben is. A legutóbbi bizottsági gyűlésen bemutatott alternatív tervezetek építészeti megoldásainak elbírálására nézve meghívni javasolt országos szaktekintély műszaki fejtegetéseit pedig kívánatra föl fogom venni, illetve kézséggel veendem figyelembe azon tervezeteknél, melyek belső megoldásaikban már is elfogadottaknak jeleztek, s amelyeket máris rendelkezésére tudom bocsátani a bírálathoz meghívandó szakembernek.

Kötelességemnek ismerem azonban már ez alkalommal is kifejtésem, hogy az eddigi tervezetek megalkotásán teljesen díjtalanul fáradoztam a múltban és éppen így óhajtom azt teljesíteni a jövőben is, mert az anyagiak kizárásával a legtisztább ambíció az, amely e kérdésben vezet.

Ennek kijelentése után azt hiszem, hogy mi sem állandó útjában annak, hogy a tek. tanács a már fentebb hivatolt 12.482/1896. számú határozatában megjelölt szakértőül a városház megoldásának kérdésében engem válasszon, s nekem ily értelemben, minthogy a város pénztárát ebből folyólag semmi kötelezettség nem terheli, a megbí-

zást ki is adja. Tettem ezen kijelentésemet azért, hogy egyrészt vele a városház megoldásának és felépítésének kérdését előmozdítsam, tettem tovább azért, hogy a megbízatás kiadása senki részéről oly irányú magyarázat tárgyává ne tétessék mely akár a tekintetes tanácsot, akár pedig személyemet kellemetlenül érinthetné.

A tekintetes tanácsnak alázatos szolgája kiváló tisztelettel

*Ifj. Rimanóczy Kálmán
műépítész*

*Nagyvárad, 1900. júl. 16.*⁵⁰

A megbízatást természetesen megkapta ifj. Rimanóczy Kálmán. Mivel Steindl Imre egyéb elfoglaltsága miatt nem tudott időben foglalkozni a jövőre nagyváradai városháza ter-
vével, a bizottság a tervek elbírálására Hauszmann Alajos orszá-
gos híró műépítést, műegyetemi tanárt kérte fel.⁵¹

Ifj. Rimanóczy Kálmán kérdésére a műegyetemi tanár azt javasolta, hogy az általa készített két tervváltozat közül a Körös felőli mellékhomlokzatnál a derékszögű megoldású változatot válasszák és ne a ferde irányút. Ebben a szellemben írt a polgármesternek is az általa javasolt változatról. „Az [Körös felőli] oldalhomlokzat derékszögben csatlakozik a főhomlokzathoz, ezzel egységes egésznek képezvén. A rendőrségi épület pedig mint erősebb kiszögélék, két egyenlő nagyságú homlokzat részből áll, középen az átlós irányba helyezett tűzorségi toronnyal, mely utóbbiba kapu alkalmazandó. A torony e helyen indokolt és szerényebb méretekben építhető. Ezen elrendezés mellett az épület Körös oldali homlokzata egy háromszög alakú előkert marad, melynek úgy gyakorlati, valamint szépészeti előnyei vannak. [...] Meggyőződésem, hogy ezen szituáció elfogadásával egy jó és minden követelményt kielégítő városházát fognak emelni.”⁵²

Száz évvel Hauszmann Alajos véleményezését követően Winkler Gábor műépítész, szakíró is elismeréssel nyilatkozott ifj. Rimanóczy Kálmán teljesítményéről. Megállapítása szerint a városháza elhelyezésével, tömegével, alakjával kettős feladatot oldott meg. „A tér szempontjából elsősorban középrizalitja jelentős. [...] A tér felőli szimmetrikus homlokzathoz azonban folyóparti szárny is épült; markáns saroképület, szögben megtört két homlokzati szakasszal, a homlokzatok szögfelezőjében magas négyzet alaprajzú kubbos várostoronnyal. Ez a homlokzat a szemközti nézőpont, a folyón túli tér felé fordul, hegyesszögű kialakításával lényegében a két folyóparti beépítés koordinátái közötti szögeltérést egyenlíti ki. Természe-

*tesen nem pusztán geometriai összefüggésről van szó: a városháza folyó felőli része valóságos, látványbeli kapcsolatot teremt a két folyópart között. Maga a várostorony is ebből a szemszögből nézve kap igazán kiemelt szerepet, hiszen a Szent László-templom 1800-ban felépült tornyával együtt határozott, kettős hangsúlyt képez, keretezi és kiemeli a városháza térre néző középrizalitját.*⁵³

Megszólalt a témában Tisza Kálmán is, igaz semmitmondóan. Szeptember 20-án délelőtt országgyűlési képviselői „bemutatót” tartott a Kereskedelmi Csarnok dísztermében. Ezt követően találkozott a jövődő városháza tervezőjével, amelyről beszámolt a Nagyvárad napilap. „A mai beszámoló után ifj. Rimanóczy Kálmán műépítész a Kereskedelmi Csarnokban megmutatta Tisza Kálmánnak az új városháza tervdrajzát, ami fölöttébb tetszhetett a képviselőnek, aki így szólt környezetéhez:

*– Kívánatos, hogy minél előbb fölépüljön a városháza, mert csak központból lehet egészséges a közigazgatás!*⁵⁴

Októberben összeült a városháza építési bizottsága Bulyovszky József polgármester elnökletével. Ezen ifj. Rimanóczy Kálmán ismertette a városháza részben módosított tervét. Mint mondta: „A terveket Hauszmann tanár, műépítész és Helmer Henrik megvizsgálták s a városház derékszögű elhelyezését tartották leghelyesebbnek. Az előbbi egyes eltérésekkel új szituációkat ajánlott. Lényeges változás az, hogy a tornyot nem a főhomlokzat sarkára, hanem egy kiszögélésre emelnék, a rendőrségi hivatal felett. Körös-utca felől egy háromszögű kert maradna. A tornyot tűzörségül használják, s ebben lesz a pontos toronyóra. Hatalmas lépcsőzet vezet fel, s az I. emeleten pompás oszlopszarnok lenne.”

A tervet Hauszmann Alajos megjegyzéseinek figyelembe vételével elfogadta a bizottság, egyben megbízták a tervezőt a részlettervek és a költségvetés elkészítésével. Felkérték ifj. Rimanóczy Kálmánt arra is, hogy a részletterveket még a decemberi közgyűlés összehívása előtt készítse el, hogy előterjeszhető legyen a közgyűlésre.⁵⁵

*„Az új városháza építése most már befejezett dolog – állapítja meg a Nagyvárad cikkírója 1900. október 30-án. – A hely kérdése el van döntve, mert a Rimanóczy Kálmán által készített és Hauszmann tanár által felülvizsgált terv a régi reáliskola helyére kontemplálja [tervezi] a városházát. Mivel pedig 1901. év tavaszán megkezdik a régi épületek lebontását, a tanács tegnapi ülésén megbízta a gazdasági tanácsost, hogy a jelzett épületek lakóinak 1901. május 1-re mondjon fel.*⁵⁶

AZ ÚJ VÁROSHÁZA ÉPÍTÉSE

Érdekességként említjük, hogy amikor a városháza helyszíne tekintetében már minden véglegesnek volt tekinthető, már az egykori reáliskola bontását fontolgatták, 1901. január 17-én megszólalt a témában Ady Endre is a *Szabadság* napilapban. A már ekkor jeles publicista a jövő városháza helyéül *A jövő Nagyvárad* című cikkében az ódon Fekete Sas helyét ajánlotta. „Nem értjük, hogy nem jut eszébe valakinek városházának a Szaszállodát átalakítani. Ennél szembeötlőbb megoldás pedig nem lehet. A város úgysem sok hasznot húz belőle. Bérháznak sem kell senkinek. A legszebb helyet díszteleníti el, holott átalakított formában mint városházát, bármely város irigyelhetné...”⁵⁷

Dehogynem jutott ez senkinek sem az eszébe. Mint láttuk Sztarill Ferenc építész is ezt javasolta 1900 áprilisában. De akkor ezt elvetették a káptalan tiltakozására, ugyanis a tervet egybekötötték a Szent László-templom lebontásával és egy új nagyobb plébániatemplom építésével a régi reáliskola helyén. Így aztán az új városháza számára az egykori reáliskola épületének a helye maradt.

Ez tűnt a legelőnyösebb változatnak, bár az egykori püspöki lak bontásához nem 1901 tavaszán, hanem majd október 21-én kezdtek.⁵⁸

A helyi sajtó 1902. február elején már izgatottan várta a városháza építésének megkezdését: „A jövő hó elején – mint értesültünk – teljes erővel megindul az új városháza építése. Gyors tempóban befejezik a bontási és alapozási munkálatokat és augusztus 20-ig földel alá került az épület. A városháza építésének felügyelete egy egész munkaerőt elvon a mérnöki hivataltól és ezért a közgyűlés határozata alapján a polgármester helyettes az építés tartamára a mérnöki hivatalhoz Hanzlián János nagyváradi építőmestert kisegítő munkaerőnek kinevezte.”⁵⁹

A városháza említett alapozásához 1902. február 26-án fogtak hozzá.⁶⁰ A következő nap már olvasni lehetett róla a Nagy-

váradai Napló hasábjain: „Nagyvárad székházának építését tegnap kezdte meg ifj. Rimanóczy Kálmán. Imponáló nagy aparátussal kezdődött a nagy munka. Kétszáz ember szorgoskodik a leendő városház helyén, melybe kipróbált tudását, minden ambícióját viszi bele Rimanóczy. Akik látták tegnap az alapozási cementezési [helyesen: betonozási – sz. m.] munkálatokat, a legnagyobb elragadtatással beszélnek a építkezés megkezdéséről...”⁶¹

Nem mindenki szemlélte „elragadtatással” a munkálatokat. Szokoly Tamás városatya – aki, sokszor megalapozatlan kritikus hangú hozzászólásairól volt ismert – az áprilisi közgyűlésen a mérnöki hivatalt interpellálta a városháza építése ügyében. Természetesen beszámolt róla a sajtó is: „– Az új városháza alapját rossz régi téglákkal rakják, s a mérnöki hivatal elmulasztja kötelességét az ellenőrzésre vonatkozóan. Ezt túrni hallgatag, s arra várni míg itt felszólalás történik, a soknál is több – mondotta Szokoly, majd folytatta vádaskodását. – Az építést Rimanóczy maga vállalta, de jól tudjuk, hogy a kartellben benne van Guttman és Rendes. (Mozgás)

Guttman József: – Nem igaz! Tagadom! (Zaj)

Szokoly Tamás indítványozza: hasson oda a város, hogy kellő ellenőrzés legyen, bővítsék ki az építést felügyelő bizottságot, s kéri a polgármestert, a város érdekében tegye meg a legmesszemenőbb szigorú intézkedéseket. [...]

Rimler Károly polgármester Szokoly Tamás felszólalására kijelenti, hogy azonnal minden irányban a legszigorúbb vizsgálatot fogja megindítani...”⁶²

Ugyanebben a lapszámban ifj. Rimanóczy Kálmán nyilatkozatot tett közbe: „A tegnapi közgyűlésen Szokoly Tamás bizottsági tag úr meginterpellálta a polgármester urat, hogy van-e tudomása arról, hogy hogyan és milyen silány anyagból építik az új városházát? Előadta, hogy ott lelkiismeretlen munka folyik. Az ő szavainak mély benyomása alatt Várady Zsigmond bizottsági tag úr pedig nyomban figyelmeztette a polgármester urat, hogy ha ez úgy van, akkor el ne mulassza egy miniszteri szakközeg sürgős kiküldetését kérni. Nos, tehát mert ezek az urak jónak látták az én becsületes munkámat meggyanusítani, mert semmibe sem veszik, hogy az egész munkálatot a legapróbb részleteiben is egy város által állandó funkcionálással kirendelt és hivatását lelkiismeretesen betöltő szakközeg, továbbá a megválasztott szakbizottság a város eminens érdekeit szem előtt tartva, emberi tudás szerint a legjobban ellenőrzi: fölkérem a polgár-

mester urat, hogy minél előbb helyszíni szemle tartását elrendelni sziveskedjék, amidőn is nyugodt lelkiismerettel és fölemelt fővel állok a bírúlat elé, mert nekem sohasem volt és sohasem lesz mit takargatni és mert tudom, hogy mindenkoron becsületesen teljesítettem kötelességemet.

*Ifj. Rimanóczy Kálmán*⁶³

Szokoly Tamás interpellációjára és ifj. Rimanóczy Kálmán kérésére, Rimler Károly polgármester április 12-e délutánján értekezletre és helyszíni szemlére hívta össze a városháza építésére felügyelő bizottság tagjait.⁶⁴

A másnapi újságban beszámoltak a bizottsági szemléről, mellyel egyben elégtételt is adtak ifj. Rimanóczy Kálmánnak. Megírták, hogy: *„A bizottság alapos szemle után – melynél úgy a bedolgozott anyag minőségét, mint magát a végrehajtott munkát tüzetes szemle alá vették – konstataálta, hogy a vádnak egyáltalában semmi alapja nincs, mert a téglá elsőrendű minőségű, az alapozás kifogástalan, sőt sok helyen a vállalkozó még jobb anyagot dolgozott be, mint amit erre szerződés köteleznél. A helyszíni szemlénél szakértő gyanánt Varró Domokos, az államépítészeti hivatal főnöke, Bozóky Béla főmérnök és Köblös Ferenc építőmester működtek közre. Szemle után a bizottság kimondotta, hogy a hangoztatott vád vaklárma volt, mert úgy a vállalkozó, mint az ellenőrző közeg lelkiismeretesen teljesítették kötelességüket.*“⁶⁵

Szokoly Tamás helyhatósági képviselő nem nyugodott bele a bizottság döntésébe. Ugyanis a májusi közgyűlésen már azt kifogásolta, hogy a polgármester belső emberekkel tartott vizsgálatot, akik mindent rendben találtak. Továbbra is azt állította, hogy rossz téglákat építettek be az alapokba. Azt is szóvá tette, hogy többedmagával a helyszínre ment, ahonnan a vállalkozó kiharancsolta őket.

Rimler Károly polgármester Szokoly Tamás nagy vehemenciával előadott felszólalására azt válaszolta, hogy a: *„szakbizottság tagjai egytől egyig kifogástalan előkelő tagjai a törvényhatóságnak, kik önzetlenül fáradsnak a város érdekében. Nem tehetta, hogy ezeket a férfiakat megbélyegezze, dezavuuálja [meghazudtolja] és más bizottságot küldjön ki, mert akkor a legnagyobb megróvást érdemelnél.*“ Egyúttal utasította a *„vállalatnál a város közegét*“, hogy a törvényhatósági bizottság tagjainak az építkezésnél mindenben álljon rendelkezésére, amelyet élénk helyeslés fogadott a teremben.⁶⁶

A városháza építése egyelőre töretlenül folyt tovább, ahogy arról májusban beszámolt az egyik helyi napilap is: „Nagyvárad város jövőendő székházának építése szépen halad előre. Az alapozási munkálatok immár teljesen készen vannak, s nemsokára hozzákezdenek a falak felemeléséhez is, s pár hét elteltével már bontakozni fog szemünk előtt az a hatalmas épülettömb, amelyre rövid egy év múlva jogos lokálpatrióta büszkeséggel tekintünk majd fel...”⁶⁷

1902. június havának elején az építőmunkások sztrájkja megbénította a városháza építését. „Az új városháza építésénél dolgozó munkások sztrájkja tegnap sem szünt meg – tudatta a Nagyvárad 1902. június 11-i száma. – Ifj. Rimanóczy Kálmán tegnap egy beadványt intézett a városi tanácshoz, amelyben kijelenti, hogy a várossal kötött szerződése értelmében augusztus 20-ra volna ugyan köteles az új városházát felépíteni, de a munkások sztrájkja miatt, ha ez soká tart, aligha tud a szerződés e pontjának megfelelni. Végül arra kéri a városi tanácsot, hogy a szerződésbe foglalt ama feltételt, hogy csak városi munkásokat alkalmazhat az építkezésnél változtassa meg, mert ha 8 nap alatt a nagyváradai sztrájkoló munkások nem akarnak munkába állni, úgy idegen munkásokkal akarja az építkezést folytatni...”⁶⁸

Bár Rimanóczy az újságban is publikált beadványát némi- leg a sztrájkoló munkásoknak is szánta, azok másnap is folytatták a tiltakozást. Sőt más építkezések napszámosai is csatlakoztak hozzájuk: „Az új városháza építésénél dolgozó munkások sztrájkja nagyobb arányokat öltött, mert a városban dolgozó összes építkezési munkások beszüntették a munkát, s csatlakoztak a sztrájkolókhöz. Ma már több mint 500 napszámos vív elkeseredett bérharcot munkaadójával. Nagyváradon ily nagyarányú sztrájkra még nem volt példa, s félő, hogy makacs kitartásukkal még oly bonyodalmat fognak előidézni, amely a város nyugalmát is feldúlja”⁶⁹ – vélekedett a Nagyvárad egyik cikkírója.

A sztrájkolók kitartottak, s emiatt a „Szent László téren az épülő városháza vörös falai között még mindig némaság uralkodik; nem hallatszík ott a munka vidám zaja; nem sürögnek ott a dolgozó kezek – ahogy arról a Nagyvárad vezércikkében beszámolt. – Odakünn a Rhédey kert fái között táborozik a sokaság, amely már napok óta elkeseredett kitartással folytatja a bérharcot...”⁷⁰

A hónap derekára aztán megszületett a megegyezés a sztrájkolók és a munkaadók között, ezért is írhatta június 15-én az egyik napilap azt, hogy: „Egy hét óra tartó makacs és elkeseredett

*harc után, ma délben végre az új városháza építésénél dolgozó munkások beszüntették a sztrájkot.*⁷¹ Folytatódott tehát a munka, s ha hinni lehet a korabeli újság tudósításának, nem is akárhogyan: „A sztrájk megszűnése óta rohamos gyorsasággal halad a városháza építése. Nemsokára emeletnyi magasságban lesznek a falak, s napról napra mind jobban lehet látni az impozáns méretű falak kibontakozását. Az építést mint azelőtt, még mindig ellenőrzik, s többször helyszíni szemlét is tartanak.”⁷² Úgy tűnik, hogy az építőknek sikerült ledolgozniuk a sztrájk miatti lemaradást, ugyanis Rimanóczy azt ígérte: ha csak valami közbe nem jön, augusztus 20-án megtarthatják a bokrétaünnepet.⁷³

Nem volt elég a sztrájk, a vállalkozónak meg kellett küzdenie a közgyűlésbeli örök ellenzéki Szokoly Tamással is. „A közgyűlés legutóbb elhatározta, hogy az új városháza fedélszerkezetét szépművészeti szempontból megváltoztatja, és az e végből szükséges 4883 korona többlet kiadást megszavazta. A határozat ellen Szokoly Tamás bizottsági tag föllebezést nyújtott be a belügyminiszterhez, kérve annak megsemmisítését. Szerinte ugyanis valóságosan lealázó a városra nézve, hogy a vállalkozóval kötött szerződésben körül van írva, miképp a vállalkozó minden haszon nélkül tartozik az új székházat fölépíteni. Az is különös – úgymond a föllebező –, hogy a vállalkozónak tetszik az eredeti műszakilag felülvizsgált terv megváltoztatása és a közgyűlés ebbe belemegy. A város pénztára amúgy is túl van terhelve, s így egyáltalában nem indokolt a túlkidadás. Ezért kéri a közgyűlési határozat megsemmisítését és az eredeti terv szerint való építkezésnek elrendelését.”⁷⁴ A bizottsági tag fellebbezését július hó végén a miniszter elutasította, s a közgyűlés határozata alapján a díszterem – vagy ahogy még nevezték, a közgyűlési terem – felé manzárdtetőt emelhettek, s az építkezés továbbra is jól haladt. „A Szent László téren napról-napra jobban kidomborodik Nagyvárad város új díszes székházépülete. A monumentális palota építése gyors tempóban halad előre, és most már bizonyos, hogy a bokrétaünnepet augusztus végén megtarthatják. A városháza építésére felügyelő bizottság tegnap [július 5-én – sz. m.] ismét megvizsgálta az építés menetét és mindent rendben talált...”⁷⁵

Menet közben a manzárdtetőn kívül újabb változtatásról is döntöttek: „A most épülő új városházának ellenőrző bizottsága holnap [július 28. – sz. m.] délután 5 órakor gyűlést tart, melynek egyedüli tárgyát a közgyűlési terem átalakítása fogja képezni. A tervszerint ugyanis a díszes teremben 160 városatyának lesz

Részen már leszedték az állványokat az új épület elől
(archív felvétel)

helye, a hallgatóság számára pedig karzat készül. Az ellenőrző bizottság úgy találta, hogy a bejárat nem fog teljesen megfelelni, ezen pedig úgy akar segíteni, hogy a karzatot tartó oszlopokat eltávolítják, miáltal a terem sokat fog nyerni.”⁷⁶ Az átalakítást az ellenőrző bizottság támogatta, és a javaslatot jóváhagyás végett a közgyűlés elé terjesztette.

A napilapok továbbra is figyelemmel kísérték a városháza építését. Augusztus első napján megállapították: „Az esőzések megszűnése óta a falak gyorsan száradnak és remélhető, hogy a külső vakolás és a belső vakolás egy része őszig elkészül. A tetőszerkezet felállítása is e hó végén megkezdődik, és annak befejezése után szép bokrétaünnepet rendez a vállalkozó és a tanács. Különösen emelni fogja a magas, díszes palota impozáns voltát a manzárdszerű tetőzet, amit a júniusi közgyűlés határozott el...”⁷⁷

A tervező építész javaslatára jóváhagyták a torony módosítását is, ami ifj. Rimanóczy Kálmán szerint nem jelenti majd az átadási határidő kitolását, ugyanis megígérte, hogy a végső terminust okvetlenül betartja.⁷⁸

„Jelenleg a főhomlokzat manzardtetején dolgoznak, ami fő ékessége lesz a monumentális épületnek – állapította meg szeptember végén a Nagyvárad egyik cikkírója. – Ugyancsak rövid idő múlva kezdik építeni a már megkezdett stylszerű tornyot, melynek rajzát a tervező

A távolban a városháza, a még felállványozott toronnyal

ifj. Rimanóczy Kálmán műépítész teljesen átdolgozta, ami nem kevésbé hatásosan fog hozzájárulni az épület monumentális voltához. A torony 50 méter magas lesz, a rendőrségi traktus fölött emelkedik majd büszkén a magasba. Ez lesz a városi tűzoltóság őrtornya, melynek erkélyén éjjel-nappal járkálni fog az inspekciós őr. A legközelebbi közgyűlésen beterjeszti a városház építésére felügyelő bizottság a közgyűlési terem megnagyobbítására vonatkozó határozatát. A bővítés folytán 22 hellyel fog gyarapodni az ülőhelyek száma, úgy hogy ha az új törvény folytán gyarapítják a városatyák számát, akkor is elég nagy a közgyűlési terem. Ez a szükséges megnagyobbítás újabb 3000 korona költségtöbbletet jelent, azonban egy ilyen évtizedekre szóló alkotásnál ez elenyésző csekély összeg...⁷⁹

Néhány nap múlva ismét szóba került a városháza tornya. A Nagyvárád cikkírója szerint az eredetileg tervezett torony túlságosan tempломias volt, ezért a tervező átdolgozta azt, amelyet az építkezésre felügyelő bizottság elfogadott, s jóváhagyás végett beterjesztette a tanács és a közgyűlés elé. „A torony rendkívül díszes és teljes összhangban áll az épület architektúrájával. Valóságos nagyváradi Campanile - vélekedett a cikkíró a tervek láttán. – Az impozáns tűzórsegi torony az épület aljától számítva 50 méter magas, tehát magasabb lesz a Szent László-templom tornyánál...⁸⁰ „A tanács foglalkozott a torony ügyével, s elfogadta ifj. Rimanóczy Kálmán tervét azzal a változtatással, hogy a torony

tartósságát tekintve a szögleteket ne téglából, hanem terméskőből építse. E változtatás a költségekben nem fog különbséget okozni” – vélekedtek a tanácstagok.⁸¹

Október második hetében döntött a közgyűlés a városháza javasolt változtatásairól. Az első a közgyűlési terem kibővítéséről szólt, 3000 korona többletkiadás mellett. A második a torony felépítésére vonatkozott. *„A torony felépítésére a vállalkozó két tervet adott be, egyik 14.391 korona, másik 10.000 korona többletkiadás ellenében, a tanács az utóbbit ajánlja kivitelre. Végül felhatalmazást kér a tanács a közgyűléstől arra nézve, hogy a beállott bérharc folytán oldják fel a szerződési kötelezettség alól a vállalkozót, hogy csak helybeli munkásokat alkalmazhasson.”⁸²* A közgyűlés jóváhagyta a változtatásokra vonatkozó javaslatokat. Ami a bérharcot illeti – amely már másodjára hátráltatta a városháza építését –, október 11-re befejeződött a két hétig elnyúló sztrájk. A városháza építése is tovább folytatódhatott, váradi munkásokkal.

Télen leálltak a külső munkálatokkal, csak a jövőendő városháza belsejében dolgoztak a munkások, az építést felügyelő bizottság pedig ülésezett, amint arról hírt adott a *Nagyvárad* *Napló* 1903. január 31-i száma: *„...A városháza felépítésére felügyelő bizottság tegnap délután érdekes ülést tartott, melyen több fontos kérdésben hoztak határozatot. Az ülést Rimler Károly polgármester vezette. [...] Kőszeghy József főmérnök bemutatta a villanyvilágítás berendezésének tervét és a költségelőirányzatot. A bizottság alapos megvitatás után elrendelte a pályázat azonnali meghirdetését. Ezután a főmérnök a nagyterem berendezésének tanulmányozására tett útról számolt be a bizottságnak. [...] Érdekes része volt az ülésnek az épület külső díszítése, a homlokzatra és az oldalhomlokzatra állítandó szobrok megállapítása. A határozat szerint a főbejárat fölött az ipar és kereskedelem allegorikus szoborművei fognak ékeskedni, oldalt pedig a művészet, a haladás, a dicsőség, az igazság szimbolikus alakjai helyezkednek el. Ifj. Rimanóczy Kálmán bejelentette, hogy a szobrok elkészítése ügyében egy Párisban élő magyar művésszel folytat tárgyalásokat.”⁸³*

Az egykori újságíró nem fogalmazott eléggé pontosan, ugyanis az ipar és kereskedelem allegorikus alakjai a városháza főhomlokzatának tengelyében, a város címerének helyet adó orommező felett található ülő alakban, annak az alacsony pillérnek a két oldalán, amelyen eredetileg egy turulmadár volt látható kitárt szárnyaival. A másik négy szobor álló alakú, s a

koronázópárkány feletti bábos attikát díszíti. Sajnos a szobrok alkotója ismeretlen maradt, többé nem került szóba a korabeli sajtóban, egyéb dokumentumok sem utaltak a szobrász személyére. Különösebb művészi értékkel nem bírtak ezek a puha mészkőből készült szobrok, s 1999-re annyira tönkrementek, hogy Deák Árpád szobrászművész hiteles megformálásában újjakkal cserélték ki a négy álló szobrot. A két ülő szobor jobban ellenállt az időnek, s ezeket restaurálni tudta a szobrászművész.⁸⁴

A szép idő beálltával, 1903 márciusában újból folytatták a városháza építését. Korabeli források szerint mintegy 300-an dolgoztak az impozánsnak számító épületen. Jobbára még csak belső munkálatokat végeztek, amelyekre felfigyeltek a szenzációra éhes újságírók is: *„A nagy közgyűlési terem kezd kibontakozni a téglá és törmelékek halmazából. Fehérbe öltözött műszaki munkások dolgoznak a mennyezet és az oszlopdíszek gipszmunkáin. A tizenkét méter magas terem festését legközelebb megkezdik, nemkülönben a mennyezet freskófestése iránt most tárgyal a vállalkozó jónevű magyar festőkkel. Megkezdték a burkolati, terazzo munkákat is, valamint a vízvezeteki és villamosvilágítás berendezése is már a közeli napokban kivitel alá kerül. A rendőrségi traktus fölött majdan emelkedő 50 méteres magas torony körül most készítik az állásokat, hogy a hatalmas, díszes tornyot még ebben az évben befejezzék...”*⁸⁵

1903 márciusában ismét sztrájkoló napszámosok zavarták meg a városháza építését. De ez már nem nyert általános jeleget, a munka ezen fázisában már inkább a szakmunkásokra volt szükség, akiket vélhetően jobban megfizettek, s emiatt nem vettek részt a bérharc eme formájában. Az elkeseredett sztrájkolók valósággal ostrom alá vették az épülő városházát. Ezt sugallta az egyik nagyváradi napilap cikkének címe is: *Ostrom az új városháza ellen. „Tegnap [március 24-én – sz. m.] délután egy óraker valóságos ostrom fenyegette az új városházá balszárnyát. Egy sereg sztrájkoló napszámos gyűlt a városháza elé. Módszelett fölháborította őket, hogy a napszámos munkát részben maguk a kőműves munkások, részben pedig faluról jött munkások végzik. Főként néhány napszámos asszony elkeseredve, a kosaraikból, melyeket kövekkel raktak meg, dobálni kezdtek a dolgozó emberekre. Hamar ott termett egy csomó rendőr, s lefegyverezte a nekikeseredett némbereket, másképpen egy pár véres fej festi be az épülő új városházát. Azonban távozásban hangosan fenyegetőztek.*

»Meg fogjuk várni az estét, s akkor meglessük őket. Vér fog ezért folyni!«

*Nagyon jellemző volt különben néhány napszámos asszony panasza, hogy ők szeretnének dolgozni, de nem mernek mert sztrájkoló társaik megverik őket. Így pedig éheznek.*⁸⁶

A munkálatok később már zavartalanul folytak. Április elején az egyik napilap már azt írta, hogy e hatalmas palota rohamosan „siet” a befejezés felé. Ekkorra, a torony kivételével, a külső munkálatokkal nagyjából már végeztek. Ifj. Rimanóczy Kálmán azt javasolta, hogy a torony tetejére tervezett hatalmas turulmadarat statikai megfontolásból helyezték máshová. A városháza építésére felügyelő bizottság elfogadta a műépítész érvelését.⁸⁷ Április végére Rimanóczy bemutatta a felügyelő bizottságnak a torony tervének turulmadár nélküli változatát.

„Az új terv 50 méter magasságban olasz reneszánsz stílusban viszi ki a torony megépítését, melyet zászlórúd fejez be az ünnepi alkalmakkor feltűzendő nemzeti lobogó számára.” Az építést felügyelő bizottság elfogadta a módosított tervet, de a döntést már a közgyűlés feladata lett.⁸⁸ Július végére találta meg a végleges helyét a toronyra tervezett turulmadár. Ahogy az egyik napilap írta: *„A homlokzat kőépítménye mögött, s a kupola alatt középen helyezték el a városház turulmadarát, s ott dolgoznak most a szilárdításán a munkások. A hely igen szerencsés, kellemes benyomást kelt a szemlélőre a közép-magasságban a turulmadár, honnan arányai is eléggé érvényesülnek.*⁸⁹

*„Az új székházról gyors tempóban szedik le az állványokat, és a monumentális építmény teljes szépségében bontakozik ki. A belső munkálatok is szorgalmasan folynak, de nemsokára megkezdik a palota körüli tér rendezését is...”*⁹⁰ – tudatta a Nagyvárad 1903. június 24-i száma.

Néhány nappal előtte, a Nagyvárad Napló 1903. június 21-i számában A fölforgatott Nagyvárad és az új városháza című cikkében ismét megszólalt Ady. Immár ő is elismeri a még épülőfélben levő városháza nagyszerűségét, monumentalitását, amely *„büszkeséggel tölti el a rátekintő nagyváradai patriótát”*. Dicséri a tervező ifj. Rimanóczy Kálmán zsenialitását, de nem feledkezik a városháza helyszíne okozta nehézségekről sem: *„Mennyi akadállyal kellett megküzdenie. Odaszorult egy elnyomott zugba, melyre ránehezedik egy művészietlen templom, melyet életelenít egy nyomoruságos part, s elsikkaszt egy szegény utca. És ő meg tudta e helyen konstruálni az ideáját, s megtízszerezni a hatást,*

Az impozáns épület főhomlokzata

mely ígérkezett. Mi csak konstatálni tudjuk, hogy az új székház monumentális, hódító. Éreztetni a szemlélővel azt a definíciókba nem férő gazdag, titkos, elragadó érzését, melyet csak az igazi művészet tud felébreszteni. És ahogy bejárjuk a fölforgatott, a készülő, a modern városalapítók lázában égő Nagyváradot, úgy érezzük, hogy az új székház méltó arra, hogy hozzáépüljön a jövőendő Nagyvárad...⁹¹

Egy hónappal később a Nagyvárad napilap ismét beszámolt a fejleményekről: „Nagyvárad új székháza most már teljes szépségében bontakozik ki. A homlokzat nemes, nagystílű és impozáns. Homlokzata rendkívül kellemesen hat a szemre, és emeli a Szent László tér szépségét. Most már csak a belső simításokat végzik nagy erővel. Az összes szobák ki vannak festve, a padozatok felrakva, a kályhák beállítva úgy, hogy remélhető októberben teljesen kész lesz az új városháza.”⁹²

1903. augusztus 10-én, már arról írtak a lapok, hogy már az utolsó csiszolási munkákat végzik a büszkén emelkedő városházában.⁹³ Nem feledkezett meg az egyik újság a városháza tervező építészéről sem: „Monumentális, művészi alkotás, mely dicsőségére válik építőjének, ifj. Rimanóczy Kálmánnak.”⁹⁴

Ettől még október elején is javában dolgoztak, de a vállalkozó azt ígérte, hogy a nagyterem kivételével október 27-én az

A városháza Körös felőli képe

összes hivatali szobák várják majd a bevonuló hivatalnokokat az új bútorzattal.⁹⁵ Végül majd csak november 23-án kezdtek el hurcolkodni a hivatalnokok, elsőként a levéltárat költöztették.⁹⁶

„Immár teljesen befejezést nyert Nagyvárad új székházának építése, s a monumentális palotát rövid idő múlva átadják hivatalosan és megfelelő ünnepi aktus kíséretében. A város tanácsa most arról gondolkozik, hogy a díszes épületben elhelyezendő márványtáblára minő felírást alkalmazzon, mely a szokásos adatokat tartalmazza...”⁹⁷

December derekától számítva, még egy hónapig kellett várni az épület ünnepélyes átvételére. Ahogy azt a *Nagyvárad Napló* az 1903. december 10-i számában beharangozta: „Január 10. Nagyvárad város történetében aranybetűkkel bevésített fontos dátum lesz. Január 10-én nyitják meg ünnepies formák között Nagyvárad város új székházát...”⁹⁸ Ez az időpont immár végleges lett.

De mielőtt még rátérnénk a megnyitó ismertetéséhez, közölnünk kell az építéssel kapcsolatos néhány fontos adatot is. Kivitelezőként ifj. Rimanóczy Kálmán saját eredeti terveitől csak három esetben tért el: a közép résznek eredetileg laposra tervezett tetőzetét manzárdtetőre változtatta, a dísztermet kibővítette, a tornyot pedig magasabbra, 50 méteresre építtette, melynek a felső részét homokkő helyett időállóbb kőből készítették.

Az összes munkálatokat nagyváradai iparos mesterek és munkások készítették. A nagyterem berendezését nyílt pályázat útján szintén ifj. Rimanóczy Kálmán készítette, helyi gyárában. A nagyteremben levő - azóta elpusztult - allegorikus címer díszítését Peller Ferenc váradi szobrász készítette. Az irodák új bútorait Kovács Kálmán, Széles Sándor és Preisz Mihály helybeli jónevű iparosok készítették. A villanyvezetékeket a Ganz és Társa budapesti cég szerelte be, a világító testeket a főcsillárral, kandeláberekkel és falikarokkal együtt a budapesti Magyar Fém- és Lámpaárugyár Rt. gyártotta.

A toronyórát a helybeli jónevű Daday cég utóda, Mezey Dezső toronyórás készítette. Az összes munkálatra nyílt pályázatot írtak ki, s a legelőnyösebb ajánlattevővel kötöttek szerződést.⁹⁹

AZ ÉPÜLET KÜLSŐ LEÍRÁSA

Az újonnan felépült, jobbra neoreneszánsz formajegyeket hordozó városháza a Szent László tér kulcsépületévé vált. Az alagsorral, földszinttel és két emelettel bíró épület alaprajzának megválasztásakor, ifj. Rimanóczy Kálmán maximálisan igazodott az adott helyszínhez. A térre néző főhomlokzattal a Teleki (ma Primăriei/Városháza) utca és a Körös (ma Tudor Vladimirescu) utca felőli szárnyak derékszöget zárnak be. E két utóbbi mellékhomlokzatot tengelyüknél egy háromszintes szárny köti össze, kialakítva így a főhomlokzat irányában egy zárt belső

udvart, illetve az ellentétes oldalon egy nyitott külső udvart. Az összekötő szárnyat a Sebes-Körös folyó irányában egy öttengelynyi résszel meghosszabbították, amely a Körös utca vonalát követő, úgyszintén öttengelyes zárószakasszal folytatódik. Ez utóbbi két homlokzat szögfelezőjében egy négyzet alapú, karcsú kubusos torony található.

Az épület legdíszesebb része a neoreneszánsz stílusú főhomlokzata, s ezen belül is a hangsúlyos manzárdtetős középrizalit. Ez utóbbi földszintjén kocsifelhajtót alakítottak ki, amely három félköríves, kváderezett keretelésű árkáddal nyit a homlokzatra. E központi részen található a két emelet magasságú díszterem. E háromtengelynyi részt nagyméretű, díszes vállpárkányra futó, ívezetes megoldású ablakok törik át. A közöttük levő falmezőt akantusz-szerű díszítésű, archaikus jón fejezetű féloszlopok tagozzák függőlegesen. A középrizalit két szélső tengelyét az előzőkhöz hasonló fejezetű oszlopok szegélyezik, miközben a közöttük levő falmezőt díszes keretezésű egyenes lezárású és felettük körablakok törik át. A koronázópárkány felett bábos attika található, melyet négy allegorikus szobor díszít. Az attika feletti manzárdrészen három-három vállpárkányra futó, ívezetes ablak található, míg a középen levő orommező síkjában a város címere. Felette volt eredetileg egy talapzaton a turulmadár, amelyet 1944 őszén eltávolítottak. A talapzat két oldalán a kereskedelem és az ipar allegorikus ülő alakjai kaptak helyet, ezek ma is láthatók.

A főhomlokzat középrizalitjának két oldalán négy-négy tengelyes traktus található. A földszinti részt – egyébként a teljes homlokzaton – kváderutánzatú vakolat borítja, ablakai egyenes lezárásúak. A két emeletet jón fejezetű pilaszterek kötik össze, némi akantusz-szerű díszítéssel. A közöttük levő falmezőt az első emeleten állógyámos, köríves oromzatú ablakok törik át. Az ablakokat a szemöldökfrízben domborművel, a mellvédmezőben körkörös ornamentikával díszítették. Sokkal egyszerűbbek a második emelet vállpárkányra futó, ívezetes ikerablakai.

A Teleki utcai homlokzatot az öttengelynyi, enyhén kiugró középrizalit és a két-két tengelynyi sarokrizalit tagolja függőlegesen. A közöttük levő ereszes traktusok hét-hét tengelyesek. Itt is megtalálhatók a főhomlokzaton ismertetett építészeti elemek, de némileg egyszerűbb kivitelben. Az ablakok is hasonlóak.

A városháza főhomlokzata

A Teleki utcai homlokzat

Ugyanilyen kiképzést kapott a Körös utcai rész is. A főhomlokzatra merőleges traktust két egytengelyes, enyhén kiugró sarokrízalit határolja, közöttük egy nyolctengelyes szakasz található. Az előbbi falfelülettel derékszöveget zár be a toronyig terjedő traktus, a maga öt tengelyével. A Körös utca felé a városháza egy öttengelyes traktussal ér véget, amely külső kiképzésében hasonlít a többihez. Az utóbbi két homlokzat szögfelezőjében található a kubusos torony, amelynek talán a leglátványosabb részei a csúcsa közelében levő román kort idéző, középen oszlopocskákkal ellátott, nyitott félköríves ikerablakai. A városháza falfelületei gazdagon díszítettek, a már említett építészeti elemeken kívül megtalálhatók a levélfüzér díszítések, a rozetták, a stilizált virágok stb.¹⁰⁰

A városháza tornya, a Körös utcai oldalon

ÉPÜLETBELSŐ ÉS DÍSZÍTÉS

A boltíves kocsifelhajtóból három masszív ajtón keresztül juthatunk a három ikeroszlopos, lépcsősoros előcsarnokba. Mindegyik oszlop négyzetes lábú, miközben a fejezetük a reneszánsz stílusból ihletődtek. Az előcsarnok ajtaján túl, a főlépcsőház következik, míg jobb és bal irányban a boltíves földszinti folyosók húzódnak, amelyekből az utcákra néző irodák nyílnak. Az emelet folyosói megegyeznek a földszinten találhatókkal, de már síkmennyezettel. A díszes főlépcsőház kőbábos mellvédei, jónfejezetű márványoszlopai, illetve a csillogó bronz lámpaoszlopai az ízléses, egyben mértéktartó festéssel együtt harmonikus összképet nyújtanak. Az első emelet szintjén, a főlépcsőházzal szemben a díszterem három ajtaja nyílik. A második emeletre a főlépcsőházból nem lehet feljutni, csak a Teleki utcai bejáratból nyíló lépcsőházból, illetve a torony aljából nyíló folyosóhoz kapcsolódó melléklépcsőházból.

A városháza centenáriumaára készülve, 2003-ban belső felújítási munkálatokat végeztek az épületben. Papp Lajos 1943-ban kiadott városismertetőjéből tudomást szereztünk arról, hogy a főlépcsőház mennyezetén, illetve az ablakokkal szembeni falon eredetileg freskók voltak. Minderről értesítettük az alpolgármester asszonyt, akinek utasítására óvatosan hántották le a fal festékrétegét, s végül előkerült a falkép. Minderről beszámoltunk a korabeli *Bihari Napló*, majd a *Várad* folyóiratban. *Feltárták a nagyváradi városháza falfestményeit* címmel összefoglaltuk a szenciációs számító eseményt. Az alábbiakban ebből idézzük: „...A lépcsőház mennyezetén levő kép azt a jelenetet ábrázolta, amint Szent László halottasszekere elindul Várad felé. A lépcsőház homlokzatának három részre tagozott falképe a váradi várnak a töröktől való visszafoglalását örökítette meg. [...] A falkép alkotója, Udvary Géza (1872–1932) a kor neves festőművésze volt, aki Bihari Sándortól és Korlovszky Bertalantól tanult, majd müncheni

és párizsi tanulmányok után Lotz Károly növendéke lett. [...] Az impériumváltás után, az 1920-as években a nagyváradi városháza falképeit lefestették. 1940-ben a festőművész fia, Pál a festékréteg eltávolítása után restaurálta a képeket. Udvary Pál (1900–1987) a Budapesti Iparművészeti Főiskola grafikai és díszítőfestői szakán tanult. A posztimpreszionizmushoz kötődő figurális kompozíciókat, zsánerképeket, portrékat, tájképeket festett, de akvarellal is foglalkozott. [...] A második világháború vége felé, 1944. október 12-én a nagyváradi városháza emeleti része kiegészített. Az épület helyreállítása után a lépcsőházi képek már nem voltak láthatók, egészen 2003. november elejéig.

Közel hat évtizeden keresztül semmit sem lehetett tudni a városháza lépcsőházának festményeiről azonkívül, hogy valaha léteztek. De erre is csak igen kevesek emlékeztek. 2003. november elején a városháza centenáriumi ünnepségére való felkészülés jegyében felújították az épület lépcsőházát és emeleti folyosóját. Ekkor emlékeztettem Biró Rozália alpolgármestert, meg Jakabffy Lászlót, az Ingatlankezelő Hivatal műszaki igazgatóját arra, hogy valaha itt falképek voltak. Ennek tudatában fogtak a munkához, és mindannyiunk nagy öröme, a lépcsőháznak a folyosó felőli homlokzatán megtalálták a százéves falfestményeket, miután óvatosan lemosták róluk a budai földes festékréteget. Örömiünk nem lehetett teljes, ugyanis a mennyezeten az egyik Szent László-legendát ábrázoló kép nem került elő. [...] Biró Rozália alpolgármester kérésére és Jakobovits Miklós festőművész közbenjárására megnézte a képeket Szentkirályi Miklós budapesti festőművész, a Munkácsy-képek restaurátora. Megállapította, hogy a képek nem fresco, hanem secco technikával készültek, kazeines kötőanyaggal száraz falfelületre festették őket. A festőművész ajánlatára három munkatársa, Czibalmos-Barabássy Orsolya, Czibalmos Attila és ifj. Maszelka János vizsgálta meg alaposabban a munkát, s elkészítették a helyreállítási javaslatot, illetve az állagmegőrzési költségbecslést is. A városháza centenáriumi ünnepségéig – amelyet 2003. december 17-re időzített a jelenlegi adminisztráció – az idő rövidsége miatt az alpolgármesternő csak a képek állagmegőrzését tűzte ki célul, a restaurátorok is csak ezzel foglalkoztak. Megállapították, hogy a festmények sok helyen megkoptak, több ponton feltáskásodott az alapvakolat, és ezek a részletek a legkisebb mechanikai hatásra megsemmisülhetnek. Az állagmegőrzés céljából a szakemberek az elvált vakolatréteget aláinjektálással rögzítették, a felülethez gyengén kötődő festékréteget lokálisan

A lépcsőház falán újra látható falképek

Részlet a falképből
(Villányi Zoltán felvételei)

megecsécsítették, a vakolatrétegben keletkezett hiányokat kitöméssel pótolták.

*A képeken utólagos durva beavatkozásokat állapítottak meg a szakemberek, az alakokat erős kontúrokkal rajzolták meg, ami idegen volt a kompozíció eredeti elképzelésétől. Azt, hogy ez mikor történhetett, nem tudták megállapítani, de a majdani restaurálás során, amikor sort kerítenek majd a képek letisztítására, konzerválására és esztétikai helyreállítására is, ezeket mindenképpen el kell tüntetni...*¹⁰¹

A Bihari Napló cikkének hatására, jelentkezett Ványai Mária tanárnő, akinek édesapja, Ványai Károly Nagyvárad polgármestere volt akkor, amikor 1945 tavaszán el kellett tüntetniük a falfestményeket, amelyeket állítólag „burzsuj csökevényeknek” minősített az új hatalom. Az már Ványai Károly polgármester és Pintér István építész főmérnök józan belátásán és értékmegőrző igényén, valamint ifj. Ványai Imre festőművész szakértelmén múlt, hogy a képek eltüntetésének úgy tudtak eleget tenni, hogy azzal ne károsítsák azokat. Mindezt dokumentumértékű részletességgel lejegyezte Ványai Mária. A visszaemlékező azt is tisztázza, hogy a lépcsőház mennyezetének képei 1944-ben pusztultak el, amikor az itteni tető és tetőtér a tűz hatására beszakadt.

A centenáriumi ünnepség idején úgy tűnt, hogy sikerült megfejtenünk a lépcsőházi falképek történetét. Így volt ez egészen 2011 januárjáig, amikor a Bihar Megyei Könyvtárban a korabeli *Nagyvárad* tanulmányozása során az egyik, a városháza építéséről szóló cikkben a lépcsőházi freskóról olvastam: „...A lépcsőház falsíkjára festendő kép témája: A keresztesek átnyújtják Szent Lászlónak a fővezéri kardot. A mennyezet hatalmas freskója pedig azt a Szent László legendát ábrázolja, amikor a király temetét szekerre tették, mert Budán akarták eltemetni. A szekér azonban magától Nagyvárad felé indult a holttesttel, jelezve, hogy Szent László lelke kívánta, hogy kedves városában tegyék örök pihenőre. A kocsis előtt egy angyal s fáklvás alak van, mögötte pedig a gyászoló Hungáriát vezeti két angyal. A bizottság tagjai nagy elragadtatással nyilatkoztak a kompozíció alap gondolatáról és kiviteléről.”¹⁰² A mennyezeti freskó esetében semmi újat nem közölt az újság, mi is ezt tudtuk eddig az elpusztult freskóról. A meglepő információ a falsíkra festett képre vonatkozott, miszerint az eredetileg nem a várnak a törököktől való visszafoglalását ábrázolta, ahogy azt eddig tudtuk. Azt, hogy a falkép 1903-ban még Szent Lászlót

ábrázolta, megerősítette a *Nagyvárad* napilap is, még ha más témát is jelölt a képnek: „...Az oldalfalon ugyancsak Szent László király korából, az a jelenet lesz megörökítve, mikor az ellenség hódolatát rakja lábai elé...”¹⁰³ A következő híradás már arról számol be, hogy az új városháza építésére felügyelő bizottság 1903. augusztus 19-én megtekintette a nagyterem és a főlépcsőház elkészült freskóit.¹⁰⁴ Tehát semmit sem írtak arról, hogy időközben más kép került volna a falra. Papp Lajos – aki a város hiteles krónikása volt – ellenben 1943-ban egyértelműen írta: „A főbejárat szépen kiképzett lépcsőházának mennyezetét és homlokzatát Udvary Ferenc [helyesen Géza – sz. m.] festőművész értékes freskói díszítik. A mennyezetfreskó azt a jelenetet ábrázolja, amikor Szent László halottas szekerét az angyalok elindítják Várad felé. A homlokzat három részre tagozódó freskója a török megszállás alól felszabaduló Várad vára visszavételének jeleneteit örökíti meg. Ezeket a freskókat a megszálló románok bemeszelték, majd a felszabadulás után Udvary festőművésznek, szintén festőművész fia, Udvary János [helyesen Pál – sz. m.] a meszelést eltávolította és a falfestményt megújította.”¹⁰⁵ Eddig az idézet. Azon túl, hogy Papp Lajos következetesen tévesen írta le a festőművészek keresztnéveit, illetve, hogy freskót írt secco helyett – amit nem volt honnan tudnia, hiszen közelről nem vizsgálhatta meg a falképet –, nincs miért kételkednünk a megállapításaiban. De akkor mikor került a Szent Lászlót ábrázoló freskó (ha az is freskó volt) helyébe a török megszállás alóli felszabadulást ábrázoló kép? A magyar hatóságnak nem lehetett érdeke, hogy 1903 és 1919 között átfestesse a falképet. Ha ezt már a román hatóság tette – ami valószínűbb, hiszen zavarhatta őket Szent László alakja –, akkor utólag miért meszelték be az új, általuk elfogadott képet? Az is elgondolkodtató, hogy húsz év alatt ennyire elfelejtődhetett az, hogy valamikor átfesthették a falképet. Papp Lajos ugyanis egy szóval sem említi ezt, miközben arról nem feledkezett meg, hogy a román hatóság bemeszelte a mennyezeti és a falképet. Egy másik érv arra nézve, hogy a feltárt falkép utólagos alkotás lehet és nem Udvary Géza 1903-ból való eredeti műve, hogy azok a szakemberek – közöttük Jakobovits Miklós festőművész –, akik a három részre tagozódó falképet közelről látták, nem tulajdonítottak neki különösebb művészi értéket. A restaurátorok a képeken utólagos durva beavatkozásokat állapítottak meg – amelyek a mostani ismereteink szerint akár eredetiek is lehet-

nek –, az alakokat erős kontúrokkal rajzolták meg, ami idegen volt a kompozíció eredeti elképzelésétől. Mivel ez ideig nem sikerült semmiféle erre vonatkozó dokumentumra akadni a megyei levéltárban, úgy tűnik, hogy továbbra is csak találgatásokra szorítkozhatunk. De talán egyszer fény derül a városháza lépcsőházi falképeinek rejtélyére is.

Nagyon szépen és ízlésesen oldották meg annak idején a díszterem faliképeinek, mennyezeti freskóinak (mert azok is voltak), stukkódíszeknek a harmóniáját. Az ifj. Rimanóczy Kálmán által tervezett bútorzat is méltó volt a terem visszafogott eleganciájához. Sajnos erre már csak egy korabeli fénykép emlékeztet, mert mindez a második világháború során elpusztult. Akkor melegebben, a jó szándéktól vezérelve, egyszerűsített formában állították helyre a dísztermet. Az ellenben már felróható a városvezetésnek, hogy azóta sem állították vissza a tervrajzok, archív felvételek alapján a díszteremben uralkodó korabeli állapotokat. A díszterem központi kupolaszerű részét freskó díszítette. Minderről mi is csak most szereztünk tudomást a korabeli lapokból. Ott írták, hogy 1903 áprilisában már javában dolgoztak a nagy közgyűlési terem díszítésén. A mennyezet

Az új székház közgyűlési terme (archív felvétel)

freskóinak megfestésére Udvary Gézát, a Lotz-iskola jeles mesterét kérték fel.¹⁰⁶ „A bemutatott tervek szerint a nagyterem mennyezete négy mezőben a következő allegorikus képekkel lesz díszítve – adta hírül a *Nagyvárad* Napló –, I. igazság és törvény; II. ipar, kereskedelem, építészet, hajózás allegorikus csoportja. III. A művészetek (költészet, szobrászat, színészet és zene) allegóriája. A negyedik mezőre két allegorikus alak terveződött, Lotz Károly mester azonban e két alakot elhagyandónak tartja. A szimmetria ellensúlyozására egy mező üresen maradna, csupán a felhőzet törje meg a kékeszöld alapszínt.”¹⁰⁷

A közgyűlési terem csak 1903 decemberére lett kész. Ebben helyezték el a város millenniumi képét, amelyet Bihari Sándor készített. „A remek díszítésű teremben a millenniumi nagy festmény számára jut a legnagyobb hely. Ez a kép be lesz építve a falba úgy, hogy a mostani keret egészen elesik és a terem alapszínének és díszítésének megfelelő falkeretet kap. Ugyanígy helyezik el a király, Tisza Kálmán, Deák Ferenc [Endrey Sándor alkotása], Kossuth Lajos arcképeit.”¹⁰⁸

A millenniumi képét egy korabeli tudósítás szerint december 29-én helyezték el a díszterem jobb oldali falába. Ebből nehéz volna lokalizálni a kép helyét, de szerencsére megmaradt egy felvétel is, az újonnan átadott teremről, s ezen jól látható, hogy ez a kép az ablakok előtti elnöki pulpitus irányából nézve volt jobb oldalon. (Tehát a terembe belépve a bal oldali falon.) Mellette és a szembeni falon nyertek elhelyezést a már említett, a város tulajdonát képező portrék.¹⁰⁹

Az ünnepélyes megnyitó másnapján, 1904. január 11-én, a *Nagyvárad* szemléletes leírást adott a díszteremről: „A pompás, hatalmas terem igazi kis parlament. Közepén, az óriási festett ablakok alatt az elnöki szék, s jobbról-balról a szenátorok helye. Körül amfiteátrálisan emelkedő padosrok a városatyák számára. Mindenkinek külön bőrpárnás csapópadja van, vörösposztós asztalkával. A főbejárat fölött a karzat. Balra [a bejáratától számítva – sz. m.] a falon Bihari Sándor gyönyörű millenniumi képe: Zsigmond és Ulászló találkozása. A falakon Ferenc József, Deák Ferenc, Kossuth Lajos és Tisza Kálmán olajfestésű képe. A mennyezetről impozáns villamoscsillár függ alá, körös-körül a falakon apró villamoskörték százai...”¹¹⁰

A közgyűlési terem belső díszítése vélhetően nem sokat változhatott az elkövetkező másfél évtized alatt. Levéltári dokumentum szerint 1920-ban, arra hivatkozva, hogy a rendkívüli

téli hideg miatt a közgyűlési terembe két nagy kályhát állítanak be, Bihari Sándor nagyméretű képét – amely helyére éppen az egyik kályhát szánták – a múzeumba vitték.¹¹¹ Vélhetően ekkor, vagy talán már előbb is leakaszthatták a falról a többi kisebb méretű portrét is.

A magyar adminisztráció bevezetése után ismét visszakerült a múzeumból Bihari képe a városháza dísztermének falára, de vele szemben egy másik festményt is elhelyeztek. Erről is megemlékezett Papp Lajos: *„A gyönyörűen kiképzett, gazdag díszítésű közgyűlési teremben két festményt találunk. Az egyik Bihari Sándornak színekben gazdag történelmi festménye: Zsigmond a király és császár [a várbeli székesegyházban] Szent László sírjánál fogadja az oda zarándokló Jagelló Ulászló lengyel királyt. A másik hasonló méretű festmény Kontuly Béla műve, a román megszállás alól felszabaduló Nagyvárad népe fogadja az országgyarapító Horthy Miklós kormányzót.”*¹¹² Az utóbbi képnek nem lehetett valami nagy művészi értéke. Materny Imre evangélikus lelkipásztor is azt írta az egyház emlékkönyvébe, hogy ez a kép kevésbé volt értékes a Bihari Sándor alkotásánál, még nem is hűségesebb visszaadása Horthy bevonulása napjának.¹¹³ Azt követően, hogy 1944. október 12-én kigyulladt a városháza utolsó szintje a díszteremmel együtt, Materny Imre lelkipásztor feljegyzése szerint: *„Beleégett a díszterem két nagy fali képe, az egyik Zsigmond magyar király és Ulászló lengyel király találkozására Szent László sírjánál Váradon, Bihari remek festménye, a másik Horthy bevonulása Váradra 1940. IX. 6-án...”*¹¹⁴ Jakobovits Miklós festőművész – aki hosszú időn át a Körösvidéki Múzeum munkatársa volt – és Lakatos Balla Attila régész állítása szerint, Bihari Sándor festménye nem pusztulhatott el, hiszen látták azt a múzeum raktárában. Mindez azt jelenti, hogy a képet még a tűz előtt kimenekíthették a városháza díszterméből, s talán eljön az az idő, amikor valahol ismét kiállítják.

*„A díszteremben óriási felületen se tető, se tetőtér. Az üszkös gerendacsonkokból a tetőtér állapotára következtetni lehetett – emlékezett Ványai Mária. – Cseperedő gyermekként valamit fölfogtam. Megértettem: emberfeletti, veszélyekkel terhelt munka vár azokra, akik ott fenn a magasban dolgozni fognak. [...] A teremben szinte minden tönkrement.”*¹¹⁵ Ekkor pusztult el a mennyezeti freskó is, amelynek helyreállítására senki sem gondolt, gondolhatott azokban a nehéz időkben.

ÜNNEPI MEGNYITÓ

Az ünnepi megnyitót 1904. január 10-én tartották. Erről hiteles szemtanúként Lakos Lajos levéltáros számolt be: *„Impozáns új székházunknak már a délszaki növényekkel gazdagon díszített előcsarnoka, valamint az onnan az emeletre felvezető, hasonlólag ékesített lépcsőzete minden egyes érkezőt olyannyira elragadott, hogy azokon szinte egy bizonyos átszellemülés vett erőt, mely még inkább fokozódott akkoron, midőn a remek festményeknek a múlt dicső korszakait lelki szemeik elé varázsoló elragadtató nagyszerűségének hatásától mintegy elbűvölve – szinte egy ihlettség szállta meg őket...”¹¹⁶*

A meghívottak jelenlétével először is 11 órától díszközgyűlést tartottak, amelyen a főispán, a polgármester, a törvényhatósági bizottsági tagok mellett az egyházi főméltóságok is jelen voltak: Szmrecsányi Pál római katolikus püspök, Radu Dimitrie görög katolikus püspök, Mangra Vazul ortodox püspöki helynök. Az ünnepséget Beöthy László főispán beszéde nyitotta meg, utána Rimler Károly polgármester részletesen ismertette Nagyvárad történelmét. A díszközgyűlésről felvett jegyzőkönyv felolvasása után hitelesítették azt, majd utána az elnöklő főispán, a törvényhatósági bizottsági tagok felállása mellett a haza, a király életetésével az ünnepi közgyűlést berekesztették.

A több mint két órát tartó közgyűlést követően, a 170 meghívottat Szmrecsányi Pál püspök díszbédre invitálta a püspöki palotába. Pohárköszöntők hangzottak el. A vendéglátó püspök annak fontosságát hangsúlyozta, hogy minden polgár megértse, megszeresse egymást: egyetértés és összetartás legyen a vezértényező.

Az ünnepi megnyitó másnapján a *Nagyvárad* névtelen vezércikkírója nem feledkezett meg ifj. Rimanóczy Kálmán személyéről sem. Arról a fiatal, tehetséges műépítészről, aki a 20. század hajnalán meghatározó módon pozitív irányban befolyásolta Nagyvárad városképét, és megalkotta azt a korszerű, funk-

cionális városházát, amely egy évszázad elteltével is megfelel eredeti hivatásának. „...Ki kell emelnünk ez alkalommal még azt a férfiút is, akinek az új, a haladó Nagyvárad már oly sok nevezetes, nagydíszű alkotást köszönhet. Ifj. Rimanóczy Kálmán ez, akinek kiváló tehetségét, elsőrangú képességét utcainkon már számos nagyszabású épület hirdeti, amelyek nem egy vidéki városnak, de bármely metropolisnak díszére válnának. Mesterére vall az új városháza is, amelynek formáiban beleöntötte lelkét, nemes becsvágyát alkotója, mint ahogy művébe mindig beleönti lelkét a művész, aki nemcsak mesterességét végzi, de magasabb célokat szolgál. Ifj. Rimanóczy Kálmán tervezte Nagyvárad új székházát is, melynél Hauszmann egyetemi tanárnak az a szerep jutott, hogy a kész terveket neki a műépítő bemutatván: a berendezést ez a kiváló fővárosi szakértő is teljesen modernnek, megfelelőnek találta. Az új székház újabb bizonyága, milyen nagybecsű erőt bír Nagyvárad városa ifj. Rimanóczy Kálmánban, akinek eddig is sokat köszönhetünk, s remélhetőleg haladó városunkban még ezután is sokára fogják az ékesszóló kövek az ő dicséretét hirdetni...”¹¹⁷

Lakos Lajos is méltató szavakkal emlékezett meg ifj. Rimanóczy Kálmán műépítésről a Nagyvárad múltjáról és jelenéről írt könyvének a városháza építését ismertető fejezetében: „Midőn pedig hatalmas székházunk kapunyitási ünnepét üljük, hadd essék szó arról a férfiuról, akinek a modern Nagyvárad fejlődésének lapjain korszakalkotó jelentősége leszen. Kiváló szaktudása, energiája, csüggedést nem ismerő ambíciója annyit teremtett már ifjú kora dacára, hogy e műve befejezésénél nem vonhatjuk meg tőle őszinte és kiérdemelt elismerésünket. Mert hogy ezen művénél vasszorgalma és lelkes ambíciója nem nyert más jutalmazást, mint polgártársai tiszteletét és elismerését, azt mindenki tudja – hisz köztudású dolog, hogy csak azért, hogy éveken át szakadatlan munkájának árán megteremtett tervének építő alkotója lehessen, lemondott minden anyagi haszonról. Nem frázist hajhászó kijelentése volt ez neki, sajnos a legigazibb valóság, hogy ezen művét csak áldozattal fejezhette be.

Nyolc esztendeig foglalkozott ifj. Rimanóczy Kálmán az új városháza építésének tervével és igaz lokálpatrióta rajongással és nemes idealizmussal dolgozott, míg ezt az ábrándját ma végre megvalósítva teljes pompájában adhatja át a városnak. Nehéznek, szinte kivihetetlennek látszott az ő feladata, mert a város anyagi viszonyai nem engedték meg, hogy tervét egészen úgy valósítsa meg, ahogy ő azt megálmodta. [...] De így is az ország egyik legszebb

A városháza két bejárata a Teleki (ma Primăriei) utcáról

városháza. És mit minden hozzáértő szakember meg tud ítélni, az ország egyik legolcsóbb székháza. Hétszázezer koronánál többet nem áldozhatott rá a város, szinte lehetetlen, hogy ennyi pénzből ily ízlésesen, minden várapozást fölülmúló módon tudta azt fölépíteni ifj. Rimanóczy Kálmán, akinek munkáját és számításait az építkezés tartama alatt annyi előre nem látható baj és munkássztrájk zavarta meg.

Atyja nyomdokain haladva, ki szintén egyike Nagyvárad újjáépítőinek, minden művét a nagy városokhoz méltó külső csinosság jellemzi, aminthogy épületeinek terjedelmes méretei tervezésével is mindenkor a város kívánatos és előrelátható fejlődésével számol. Az építkezés legmodernebb vívmányaiival találkoznak minden egyes

művénél és azzal, hogy a szerkezet szilárdságára helyezi a súlypontot. [...] Midőn tehát a legújabb műve utolsó kalapácsütése alkalmából üdvözljük, egyszersmind azon óhajunknak adunk kifejezést, hogy tekintve, hogy városunk jelenlegi technikai vezetőjének [Kőszeghy József városi főmérnöknek – sz. m.] kiváló szak tudásában és nemes ambíciójában minden városunk fejlődését irányzó terv meleg pártolásra talál, folytassa üdvös működését saját dicsőségére és városunk javára.”¹¹⁸

A VÁROSHÁZA UTÓÉLETE

A városházán több mint négy évtizeden keresztül zavartalanul folyt a közügyek intézése. A második világháború végén, 1944. október 12-én, a városháza utolsó szintje, a díszteremmel együtt kiégett, tetőzete megsemmisült. Ennek okára Kordics Imre helytörténész hívta fel a figyelmem, aki Tömöry magyar vezérkari ezredes visszaemlékezéséből idézte: *„Nem sokkal azután, hogy a Körös hídját német utászok eltorlaszolták, a városházától néhány száz méterre, az északi [Olaszi – sz. m.] parton megjelent a 7. [szovjet] gépesített hadtest 78. gárda-nehézharcocsi ezredének néhány ISZ-2 nehézharcocsjaja. A városházába 122 mm-es gránátok csapódtak. Az ott tartózkodó német tisztek elhagyták az épületet. Az észak és dél felől előrenyomuló szovjet–román erők a Sebes-Körös partjára szorították a védőket...”*¹¹⁹ Tehát szovjet gránátok okozták a városházában a tüzet. A harcoló alakulatok nem törődtek, nem is törődhetek az épületben elterjedő tűzzel, a helyi tűzoltóság, a lakosság pedig nem avatkozhatott be harc közben, s az másnapig égett.

A városháza tetőszerkezete teljesen leégett. A padlástér, a nagyterem feletti mennyezet beszakadt. Az emeleten az ajtók, ablakok kiégték. A szennyvízelvezető csatornarendszer meghiúsodott. A vízvezeték-hálózat tönkrement. A pincében több mint egy méter magasan volt a vízszint. A villamoshálózat nagy része a tűz és a víz martaléka lett¹²⁰ – ahogy arra a korabeli polgármester, Ványai Károly lánya emlékezett.

Az épületet helyreállították, de már nem építették vissza a manzárdtető feletti kis tornyocskát. A turulmadár is lekerült a városháza oromzatáról.

A városházát 1998–2000 között külsőleg restaurálták, ekkor cserélték ki a puha homokkőből készült, teljesen megkopott négy allegorikus szobrot is, Deák Árpád nagyváradi művész alkotásaival. A sárgára festett épület díszkivilágítást kapott.

Az épület centenáriumi ünnepére a városházát részben belsőleg is felújították, kicserélték az elavult villamossági hálózatot. Amint már említettük, ekkor fedezték fel a lépcsőház falán lefestve rejtőzködő falképet.

2004. január 10-én felemelő esemény zajlott a városháza zsúfolásig megtelt dísztermében. Több mint 300 fős magyar hallgatóság előtt emlékeztek a városháza centenáriumára. A rendezvény nyitóbeszédét Biró Rozália alpolgármester – az est szervezője – mondta el. Bevezetőképp az egy évszázaddal azelőtti eseményeket vázolta fel, s Rimler Károly akkori polgármester avatóbeszédéből idézett. A megnyitó után előbb e sorok írója, helytörténészként ismertette a városháza történetét, majd Tempfli József római katolikus megyés püspök, illetve Tőkés László református püspök osztotta meg gondolatait és üzenetét az egybegyűttekkel. Felszólalt Szilágyi Aladár közíró, majd őt követően, az „érintettség jogán”, Mátyás Attila lutheránus lelkipásztor, hisz Rimler Károly polgármester a hasonló nevű nagyváradi evangélikus lelkész fia volt. Csernák Emília nyugalmazott tanárnő a régi váradiak nevében emlékezett az egykori jeles váradi polgárokra. Rais W. István, a *Bihari Napló* főszerkesztője bemutatta kollégája, Péter I. Zoltán *Városvédő írások* című legújabb kötetét. A városháza jubileumának legfiatalabb szereplője, Nagy Keszy-Harmath András középiskolai diák, Farkas Árpád egyik költeményét tolmácsolta, nagy átéléssel. Az eseményhez tartozott még, hogy Biró Rozália alpolgármester kezdeményezésére, egy emlékkönyvet nyitottak meg, amelybe nemcsak az est főszereplői és meghívottai, hanem a megjelentek valamenynyien beírhatták a nevüket, s megörökíthették véleményüket, észzéseiket az utókor számára.¹²¹

2011-ben a belső zárt udvaron egy kétszintes üvegfedelő multifunkcionális termet alakítottak ki, restaurálták a tornyot, amelyet látogathatóvá tettek, a földszintről kiinduló lépcsőzet révén. Joggal mondható, hogy a városháza több mint száz év elteltével építészeti, statikailag, funkcionálisan is megfelel a 21. század követelményeinek.

*

Végezetül idézzük fel a városháza alapkövének letétele alkalmából írt, máig megszívlelendő szöveget, amelynek írott vál-

tozatát elhelyezték az alapkő urnájába. „A mi városunk új háza legyen a haladó, javuló, szépülő új világnak üdvöt adó meleg háza. Tartsa meg a régi világ erényeit; alapja, fala, teteje legyen erős és díszítse fel az új világ ízlésével, töltse meg a humanizmus erényeivel.

Legyen a polgárerények temploma, hirdessenek benne igaz hitet; az emberszeretet áldásos evangéliumát.

Az ige váljék testté; ne legyen éhező, elhagyott, jogfosztott, igaztalan előnyt élvező, vagy hátrányban sanyilódó ember; minden jogos óhaj találjon jóságos meghallgatásra; mindenki jogos bizalommal lépjen be eme új falak közé, senki se távozzék igazságos orvoslás hiányában.

S akit bent vezetendik a köznek életét, legyenek gondolkozó, érző, a haladás eszméi iránt fogékony szabad szellemű egész emberek. Értsék meg a fejlődő élet igényeit, s igyekezzenek minden jóakarattal és képességükkel arra, hogy a közéletet a világosság jegyében vezessék, hogy ne csak szép, de jó is legyen ez az új világ, s ne csak a ház legyen új, de a benne élő szellem is.

Majd azután, ha az új kövek beszélnek, erről beszéljenek, ezt hirdessék s szavuk legyen igaz és áldás!”¹²²

JEGYZETEK

- ¹ Lakos Lajos: *Nagy-Várad múltja és jelenéből*. Nagyvárad, 1904, 131. p.
- ² Bunyitay Vince–Málnási Ödön: *A váradai püspökök a száműzetés s az újraalapítás korában*. 1566–1780. Debrecen, 1935, 158. p.
- ³ Bunyitay Vince: *Nagyvárad a török foglalás korában 1660–1692*. Budapest, 1892, 89. p.
- ⁴ Bunyitay Vince: *A mai Nagyvárad megalapítása*. Budapest, 1885, 8. p.; Bunyitay–Málnási 1935, 167–168. p.
- ⁵ Bunyitay–Málnási 1935, i. m. 167–168. p.
- ⁶ Bunyitay–Málnási 1935, i. m. 203. p.
- ⁷ Lakos Lajos 1904, 134. p.
- ⁸ *Bihar vármegye és Nagyvárad*. Szerk.: Borovszky Samu. Budapest, 1901. 202. p.
- ⁹ *Bihar vármegye és Nagyvárad*, 1901, i. m. 202. P
- ¹⁰ Biró József: *Nagyvárad barokk és neoklasszikus művészeti emlékei*. Budapest, 1932, 7. p.
- ¹¹ Emődi András: *Nagyvárad város lakossága és archontológiája*. Adattár. Nagyvárad, 2010, 16. p.
- ¹² Nagyvárad, 1904. június 8.
- ¹³ Nagyvárad Napló, 1906. november 1.
- ¹⁴ Lakos 1904, i. m. 202. p.; Péter I. Zoltán: *Nagyvárad 900 éves múltja és épített öröksége*. Budapest, 2005, 153. p.
- ¹⁵ Péter 2005, i. m. 153. p.
- ¹⁶ *Bihar vármegye és Nagyvárad*, 1901, i. m. 206. p.
- ¹⁷ Lakos 1904, i. m. 58–59., 218–219. p.
- ¹⁸ Lakos 1904, i. m. 59. p.;
- ¹⁹ Lakos 1904, i. m. 296–297. p.; Péter 2005, i. m. 201. p.
- ²⁰ Lakos 1904, i. m. 59. p.;
- ²¹ Lakos 1904, i. m. 60–61. p.
- ²² Lakos 1904, i. m. 61. p.
- ²³ Lakos 1904, i. m. 61–62. p.
- ²⁴ Tiszántúl, 1900. január 14.
- ²⁵ Nagyvárad, 1900. február 2.

- ²⁶ Nagyvárad, 1900. február 4.
²⁷ Tiszántúl, 1900. február 4.
²⁸ Tiszántúl, 1900. február 13.
²⁹ Nagyvárad, 1900. február 13.
³⁰ Nagyvárad, 1900. február 15.
³¹ Szabadság, 1900. február 15.
³² Szabadság, 1900. február 13.
³³ Tiszántúl, 1900. február 18.
³⁴ Nagyvárad, 1900. február 18.
³⁵ Nagyvárad, 1900. február 18.
³⁶ Nagyvárad, 1900. április 7.
³⁷ Nagyvárad, 1900. április 8.
³⁸ Nagyvárad, 1900. április 10.
³⁹ Nagyvárad, 1900. április 3.
⁴⁰ Tiszántúl, 1900. április 26.
⁴¹ Nagyvárad, 1900. május 6.
⁴² Nagyvárad, 1900. június 6.
⁴³ Tiszántúl, 1900. június 6.
⁴⁴ Nagyvárad, 1900. június 13.
⁴⁵ Tiszántúl, 1900. június 16.
⁴⁶ Nagyvárad, 1900. június 16.
⁴⁷ Tiszántúl, 1900. június 28.
⁴⁸ Nagyvárad, 1900. július 5.
⁴⁹ Tiszántúl, 1900. július 5.
⁵⁰ Nagyvárad, 1900. július 17.
⁵¹ Nagyvárad, 1900. július 24.
⁵² Nagyvárad, 1900. július 24.
⁵³ Winkler Gábor: *Városépítészet a historizmusban*. In: *A historizmus művészete Magyarországon*. Szerk: Zádor Anna. Budapest, 1993, 45. p.
⁵⁴ Nagyvárad, 1900. szeptember 21.
⁵⁵ Tiszántúl, 1900. október 27.
⁵⁶ Nagyvárad, 1900. október 30.
⁵⁷ Szabadság, 1901. január 17.
⁵⁸ Lakos 1904, i. m. 61. p.
⁵⁹ Nagyvárad, 1902. február 4.
⁶⁰ Lakos 1904, i. m. 61. p.
⁶¹ Nagyvárad, 1902. február 28.
⁶² Nagyvárad, 1902. április 11.
⁶³ Nagyvárad, 1902. április 11.
⁶⁴ Nagyvárad, 1902. április 12.
⁶⁵ Nagyvárad, 1902. április 13.
⁶⁶ Nagyvárad, 1902. május 10.

⁶⁷ Nagyváradi Napló, 1902. május 11.

⁶⁸ Nagyváradi Napló, 1902. június 11.

⁶⁹ Nagyváradi Napló, 1902. június 12.

⁷⁰ Nagyváradi Napló, 1902. június 14.

⁷¹ Nagyváradi Napló, 1902. június 15.

⁷² Nagyváradi Napló, 1900. június 20.

⁷³ Nagyváradi Napló, 1902. június 27.

⁷⁴ Nagyváradi Napló, 1902. június 28.

⁷⁵ Nagyváradi Napló, 1902. július 6. – „A most épülő városháza tetőzetét az eredetileg tervezett anyagtól eltérően, a közgyűlés határozata alapján manzárd-ból akarta Rimanóczy Kálmán készíteni, s erre nézve javaslatot terjesztett a tanács elé... A javaslatot akkor megfellebbezték, amit most a belügyminiszter elutasított, és megerősítette a törvényhatóság határozatát.” (Nagyváradi Napló, 1902. július 27.)

⁷⁶ Nagyváradi Napló, 1902. július 17.

⁷⁷ Nagyváradi Napló, 1902. augusztus 1.

⁷⁸ Nagyváradi Napló, 1902. szeptember 23.

⁷⁹ Nagyváradi Napló, 1902. szeptember 30.

⁸⁰ Nagyváradi Napló, 1902. október 4.

⁸¹ Nagyváradi Napló, 1902. október 9.

⁸² Nagyváradi Napló, 1902. október 10.

⁸³ Nagyváradi Napló, 1903. január 31.

⁸⁴ Péter 2005, i. m. 253. p.

⁸⁵ Nagyváradi Napló, 1903. március 6.

⁸⁶ Nagyváradi Napló, 1903. március 25.

⁸⁷ Nagyváradi Napló, 1903. április 5.

⁸⁸ Nagyváradi Napló, 1903. április 26.

⁸⁹ Nagyváradi Napló, 1903. július 31.

⁹⁰ Nagyváradi Napló, 1903. június 24.

⁹¹ Nagyváradi Napló, 1903. június 21.

⁹² Nagyváradi Napló, 1903. július 22.

⁹³ Nagyváradi Napló, 1903. augusztus 10.

⁹⁴ Nagyváradi Napló, 1903. szeptember 6.

⁹⁵ Nagyváradi Napló, 1903. október 13.

⁹⁶ Nagyváradi Napló, 1903. november 24.

⁹⁷ Nagyváradi Napló, 1903. december 8. – Az újság szerint, legalkalmasabbnak és legmegfelelőbbnek az alábbi szöveget találták: / Nagyváradi thifj. Városnak / ezt a székházát / I. FERENCZ JÓZSEF ap. magyar király / uralkodása alatt; / AMIKOR / főispán: BEÖTHY LÁSZLÓ dr. / polgármester: RIMLER KÁROLY volt, / TERVEZTE ÉS ÉPÍTETTE: / Ifj. RIMANÓCZY KÁLMÁN. / Az építést ellenőrizte: / KŐSZEGHY JÓZSEF főmérnök / és / CSORDA-CSICS FERENCZ építőmester. / 1901–1903. /”

Ismert az előcsarnokban elhelyezett emléktábla szövegének egy másik hasonló változata is: „Nagyvárad törvényhatósági joggal felruházott városnak ezt a székházát Ferencz József apostoli magyar király uralkodása alatt, mikor a főispán: dr. Beöthy László, polgármester: Rimler Károly volt, tervezte és építette: ifj. Rimánóczy Kálmán műépítész, ellenőrizte: Kőszeghy József v. főmérnök és Csordacsics Ferencz v. építész. – 1901–1903.”

„Ma már nem tudható, hogy végül melyik került a falra, az ellenben tény, hogy annak idején a sajtó sokat bírálta a szöveg megfogalmazását. Jó tizenöt év elteltével, az impériumváltást követően el is távolították az emléktáblát, de nem a kritizált megfogalmazása, hanem nyelve és tartalma miatt...” (Péter I. Zoltán: Százéves a nagyváradi városháza In: Várad 2003/5. szám.)

1921. április 20-án, a román hatóság az eredeti tábla helyére, az előcsarnok bal oldalán fekete márványból egy román nyelvű emléktáblát helyezett el, amelyen már egy szó sem esett a városháza építéséről, annak tervezőjéről. A tábla szövege: „În ziua de 20 aprilie în anul 1919, / ziua sfinței învieri, / și-a făcut intrarea triumfală / în orașul Oradea Mare glorioasa armată a / regelui Ferdinand I. / al tuturor românilor, în frunte cu / generalul Traian Moșoiu / comandantul grupului de nord / punând de veci stăpânire / româneacă în acest oraș. / În amintirea acestei zile istorice / s’ a așezat această tablă comemorativă / în ziua de 20 aprilie 1921.” Magyar fordításban: 1919. április 20-án, a feltámadás szent napján, I. Ferdinánd, az összes románok királyának diadalmas román hadserege Traian Moșoiu tábornokkal, az északi csoport vezetőjével az élen, dicsőségesen bevonult Nagyváradra, örökre román uralom alá téve ezt a várost. E történelmi nap emlékére állították ezt az emléktáblát 1921. április 20-án. (Mălinaș, Constantin: Oradea în plăci memoriale. Oradea, 2002, 23–24. p.)

Az emléktáblát Constantin Mălinaș kutatásai alapján, 1940. augusztus 30-án eltávolították a helyéről. (Mălinaș 2002, i. m. 24. p.) Még a román hatóság szereltette le a falról az emléktáblát a bécsi döntés hírére, akárcsak néhány nap múlva a román vonatkozású köztéri szobrokat. 1940. szeptember 2-án a város román vezetősége ugyanis a Magyar Párt jóváhagyásával leemeltette a talapzatokról Ferdinánd király lovas szobrát, Mária királyné álló szobrát, a többi általuk felállított szobrokkal együtt, hogy azokat elszállítsák Bukarestbe. A magyarok bejövetele majd csak 1940. szeptember 6-án volt.

1989. április 20-án, a román csapatok bevonulásának 70. évfordulója alkalmából, a városháza előcsarnokának jobb oldalán helyeztek el egy újabb emléktáblát, amelyen már nem említették Ferdinánd királyt. A tábla szövege:

„În memoria actului istoric de la 20 aprilie 1919, când glorioșii ostași români, comandați de generalul Traian Moșoiu, au eliberat municipiul Oradea de sub dominație străină, reîntegrându-l patriei mame, România. Placa a

fost așezată la împlinirea a 70 de ani de la eveniment.“ (Mălinaș 2002, i. m. 61. p.)

Magyar fordításban: Az 1919. április 20-i történelmi esemény emlékére, amikor a dicsőséges román katonák Traian Moșoiu tábornok vezetésével felszabadították Nagyvárad municípiumot az idegen elnyomás alól, egyesítve az anyaországgal, Romániával. A táblát az esemény 70. évfordulója alkalmából helyezték el.

A rendszerváltást követően kicserélték a kommunizmus utolsó évében felállított emléktáblát. A helyi tanács két szövegváltozat közül azt szavazta meg, amelyik az 1921-es emléktábla hiteles másolata volt. De ezt a táblát nem az eredeti helyén (ahol már a portásfülke ajtaja volt), hanem úgyszintén az előcsarnok jobb oldalán helyezték el. Az immár fehér színű márványtábla eredeti szövege alá bevették azt is, hogy: „*Reașezată la 20. aprilie 2001.*“, azaz: Visszahelyezve 2001. április 20-án. (Mălinaș 2002, i. m. 61. p.) Az emléktábla elé elhelyezték Traian Moșoiu tábornok (1868–1932) mellszobrát is.

Az emléktáblák sora ezzel még nem ért véget. A városháza főhomlokzatának jobb oldalára 1994. október 12-én egy újabb márványtábla került, amelynek román nyelvű szövege arra emlékeztet, hogy 50 évvel azelőtt román trikolór lobogott az épület tornyán, a városnak az átmeneti fasiszta-horthysta uralom alóli felszabadítása alkalmából. (Mălinaș 2002, i. m. 67. p.)

A városháza főhomlokzatának bal oldalán 1999-ben elhelyezett emléktábla román szövege szerint, ebben az épületben alakult meg 1989. december 22-én a Bihar megyei forradalmárok első bizottsága. (Mălinaș 2002, i. m. 52. p.)

⁹⁸ Nagyvárad Napló, 1903. december 10.

⁹⁹ Lakos 1904, i. m. 62–63. p.

¹⁰⁰ Péter 2005, i. m. 203–204. p.; Hârcă, Rodica

Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városháza. Története. Építészet és stílus*. In: Oradea, pagini de istorie. Nagyvárad, történeti fejezetek. Oradea, 2003, 227–240. p.

¹⁰¹ Várad 2003/6, 66–70. p.

¹⁰² Nagyvárad Napló, 1903. április 26.

¹⁰³ Nagyvárad, 1903. április 26.

¹⁰⁴ Nagyvárad Napló, 1903. augusztus 20.

¹⁰⁵ Papp Lajos: *Nagyvárad Városismertetés*. Nagyvárad, 1943. 106. p.

¹⁰⁶ Nagyvárad, 1903. április 26.

¹⁰⁷ Nagyvárad Napló, 1903. augusztus 20.

¹⁰⁸ Nagyvárad, 1903. október 13.

¹⁰⁹ Nagyvárad Napló, 1903. december 30.

¹¹⁰ Nagyvárad, 1904. január 11.

¹¹¹ Lakatos Balla Attila régész közlése.

¹¹² Papp 1943, i. m. 106–107. p. – Konkoly Béla (1904–1983) magyar festő, pedagógus, aki 1939–1947 között a Képzőművészeti Főiskola tanára volt. Főleg templombelsőik festésével jeleskedett. Idősebb korában restaurálással is foglalkozott.

¹¹³ A nváradi ev. egyház beléletében előfordult nevezetesebb, az egyházat érintő mozzanatok 1896. évnek július hó 5-től. Vezetni kezdette Materny Imre ev. lelk. helyettes.

¹¹⁴ A nváradi ev. egyház beléletében előfordult nevezetesebb, az egyházat érintő mozzanatok 1896. évnek július hó 5-től. Vezetni kezdette Materny Imre ev. lelk. helyettes.

¹¹⁵ Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*. Nagyvárad, 2010, 206. p. (Partiumi füzetek 64.)

¹¹⁶ Lakos 1904, i. m. 306. p.

¹¹⁷ Nagyvárad, 1904. január 11.

¹¹⁸ Lakos 1904, i. m. 303–304. p.

¹¹⁹ Számvéber Norbert: *Páncélosok a Tiszántúlon. Az alföldi páncéloscsata 1944 októberében*. In: Hadtörténeti levéltári kiadványok sorozata. Budapest, 2002.

¹²⁰ Ványai 2010, i. m. 199–200. p.

¹²¹ Bihari Napló, 2004. január 13.

¹²² Lakos 1904, i. m. 63–64. p. – Az alapköhöz mellékelt szöveg szerzője dr. Dési Géza ügyvéd volt.

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó	5
Újváros első városháza	7
Az egyesített Nagyvárad közigazgatási központja	9
Az építkezést megelőző év eseményei	13
Az új városháza építése	27
Az épület külső leírása	41
Épületbelső és díszítés	45
Ünnepi megnyitó	53
A városháza utóélete	57
Jegyzetek	61

**A Partiumi füzetek kiskönyv-sorozatában
eddig megjelent munkák:**

1. Borbély Gábor – Csernák Béla: *Bihar*
2. Kordics Imre: *Sírok, sírjelek a Várad-Olaszi temetőben*
3. Péter I. Zoltán: *Félicsfürdő*
4. Dánielisz Endre: *Nagyszalonta – városismertető*
5. Benedek Zoltán: *Nagykároly – református templom*
6. Bessenyei István: *Sarmaság*
7. *Hol sírjaink domborulnak – partiumi temetők* (gyűjteményes kötet)
8. Major Miklós: *Szilágyság – tájak, műemlékek, emlékhelyek*
9. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Püspökfürdő*
10. Dánielisz Endre: *„Csonkatorony nyúlik a felhőbe...”*
11. Bunyitay Vince – Fodor József: *Székesegyházi Bazilika – Nagyvárad*
12. Alexandru Pop: *Varadinum – a vizek határolta város és vár*
13. *A szabadságharc zászlaja alatt* (gyűjteményes kötet)
14. Jancsó Árpád: *Rajtuk taposunk – A Bánság útjai a 19. században*
15. Kupán Árpád: *Mezőtelegd iskola története*
16. Csilik József: *István király Szent Jobbja és Szentjobb község története*
17. Emődi János: *Erdélyi barlangfeliratok a 16–20. századból*
18. Szabó István: *Ottomány* (kismonográfia)
19. Csorba Mihály: *Érsemjén* (kismonográfia)
20. *Turulmadaras emlékműveink* (gyűjteményes kötet). Összeállította Dukrét Géza
21. Dr. Mózes Károly: *A nagyváradai egészségügyi oktatás történetéből*
22. *Rév, Erdély sziklakapuja*
23. *A műemlékvédelem fölöttébb szükséges voltáról.* Évkönyv. Összeállította Dukrét Géza
24. Nánási Zoltán: *Dr. Andrásy Ernő az Érmellék utolsó polihisztorja*
25. *Nagyvárad tudós püspökei*
26. György Irén: *Szalacs* (kismonográfia)
27. Antal Béla: *Biharpüspöki*
28. Balláné Bakó Erzsébet – Török Ferenc: *Albis* (kismonográfia)
29. Pásztai Ottó: *„Aki fényt hagyott maga után...”*
30. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad római katolikus székesegyházai*
31. Kiss Kálmán: *Egri község* (kismonográfia)

32. Dr. Mózes Teréz: *A révi fazekasság monográfiája*
33. Emődi János – Varga Árpád: *Telegdi sírkövek, emléktáblák*
34. Jósa Piroska: *Ezüstös gépmadarak szárnyán érkezett a halál*
35. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében (I.)*
36. Anzik Albert: *Livada – Sárközújlak*
37. Bozsóky Krestyán Ilona: *A temesvári iparoktatás kezdeteiről*
38. Dukrét Géza: *Hegyköz (történeti monográfia)*
39. Kormányos László: *Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*
40. Dukrét Géza: *A bihari turizmus története*
41. Velcsov Margit: *Bartók Béla és Nagyszentmiklós*
42. Szilágyi József: *Tóti község monográfiája*
43. Kovács Rozália: *Érmihályfalvi temetők*
44. Dukrét Géza – Péter I. Zoltán: *Nagyvárad városismertető*
45. Kupán Árpád – Dukrét Géza: *1956 emlékezete Biharban*
46. *Bartók Nagyváradon a helyi sajtó tükrében. Összeállította Thurzó Sándor*
47. Kupán Árpád: *A mozi évszázada Nagyváradon*
48. Gavallér Lajos: *Micske a helynevek tükrében*
49. Péter I. Zoltán: *Nagyvárad műemlék épületei*
50. *Nagyvárad ipartörténete*
51. Jósa Piroska: *Bihari sorsok, a változó időben*
52. Ujj János: *Arad építészeti emlékei*
53. Pávai Gyula: *Mesélő aradi házak*
54. Dukrét Géza: *Emlékművek, emléktáblák Bihar megyében (II.)*
55. *Épített örökségünk, a helytörténeti kutatás tükrében. Összeállította: Dukrét Géza*
56. Orosz Otília Valéria: *Műemlék orgonák az Érmelléki Református Egyházmegyében*
57. Borbély Gábor: *Szőlő és bor az Érmelléken*
58. *A Bölcsőtől a Síríg – 250 éve született Kazinczy Ferenc*
59. Kiss Kálmán: *Túrterebes egyház- és iskolatörténete*
60. Szentjóby Szabó Andor: *Ottomány szülöttje, Kufstein halottja*
61. S. Németh Katalin: *Vigyázó kövek*
62. Kupán Árpád: *Párhuzamos életrajzok*
63. Papp Attila: *Az én Margittám. Érzelmes városmonográfia*
64. Ványai Mária: *Hidak a viharlámpa fényében*
65. Szilágyi István: *Csillagváros visszavárta katona fiát*
66. Péter I. Zoltán: *Szecessziós építészet Nagyváradon*

